

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Manto Norkūno,
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studento

Magistro darbas

Lietuvos teisinė sistema: struktūrinė analizė

Lithuanian legal system: structural analysis

Vadovas: doc. dr. Juozas Galginaitis
Recenzentas: prof. dr. Jevgenij Machovenko

Vilnius
2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojama Lietuvos teisinė sistema, išskiriant joje teisėkūros, jurisdikcijos ir jurisprudencijos funkcinės posistemės. Siekiama išryškinti jų bendrąsias charakteristikas, tikslus ir atliekamas funkcijas, nagrinėjama, kokiais ryšiais tarpusavyje susijusios šios posistemės ir detaliam aprašomi svarbiausi šiose posistemėse veikiantys subjektai.

Pagrindiniai žodžiai: jurisdikcija, jurisprudencija, teisėkūra, įstatymų leidžiamoji valdžia, vykdomoji valdžia, teisminė valdžia.

This paper presents the Lithuanian legal system, which consists of the functional subsystems of legislation, jurisdiction, and jurisprudence. It seeks to analyze their competences, objectives and functions, examines how these subsystems are interlinked and describes in detail the entities that are responsible for the functioning of these subsystems. It discusses legal education and the specific features of the legal profession.

Key words: jurisdiction, jurisprudence, legislation, legislature, executive, judiciary.

TURINYS

IŽANGA.....	4
1. Teisinė sistema kaip teisėtyros kategorija	8
1.1. Teisės sistemos ir teisinės sistemos sampratos	9
1.2. Teisinės sistemos struktūra (funkcinės posistemės)	13
1.3. Vakarų teisės tradicijos teisinių sistemų bendrieji požymiai	14
1.4. Lietuvos teisinė sistema Vakarų teisės tradicijos kontekste	17
2. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė	20
2.1. Teisėkūros procesas	21
2.2. Teisėkūros subjektai	25
2.3. Teisėkūros kontrolė.....	28
3.1. Vykdomoji valdžia teisės įgyvendinimo ir taikymo aspektu.....	30
3.2. Teisminė valdžia kaip jurisdikcijos posistemės pamatas.....	37
3.2.1. Bendrosios kompetencijos teismai	39
3.2.2. Specializuoti teismai.....	43
3.2.3. Konstitucinis Teismas.....	44
4. Lietuvos teisinės sistemos jurisprudencijos posistemė.....	46
4.1. Teisės mokslo ir studijų institucijos.....	47
4.2. Teisinio išsilavinimo ir teisinės profesijos ypatumai.....	49
4.3. Teisės doktrina, teismų kuriama jurisprudencija	57
IŠVADOS.....	60
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	61
SANTRAUKA	65
SUMMARY	66

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Teisinė sistema – vienas esminių bet kurios pažangios valstybės pamatų, jos pagrindu yra įtvirtinamos elgesio taisyklės bei gairės, kuriomis privalo vadovautis visuomenės nariai. Nustatydamą šias taisykles, ji paraleliai užtikrina, kad jų būtų laikomasi. Svarbu suprasti, kaip veikia šis daugialypis ir sudėtingas socialinis organizmas, nes nuo jo funkcionavimo priklausomi visi. Tai akivaizdžiai matosi stebint ir analizuojant teisinėje sistemoje vykstančius procesus, pradedant nuo teisėkūros, kurios rezultatas – teisės aktai, reguliuojantys itin platų spektrą subjektų tarpusavio santykių ar santykį, kurį subjektas gali turėti su jį supančia aplinka ir joje esančiais objektais. Pereinant prie jurisdikcijos – proceso, kurio metu per valstybines institucijas, tokias kaip vyriausybė, jai pavaldžias ministerijas, Respublikos Prezidentą ir teismų pagalba užtikrinama, jog teisėkūros subjektų sukurti teisės aktai būtų įgyvendinami valstybiniu lygmeniu, o juos pažeidus, būtų įgyvendinamas teisingumas ir subjektai, kurie nesilaikė šių normų, už tai sulauktų atitinkamos atsakomybės. Taipogi, nagrinėjant jurisdikcijos posistemę, svarbu suprasti, kaip vykdomosios valdžios institucijos atlieka savo funkcijas, kokia jų kompetencija ir tarpusavio sąsajos. Analogiškai nagrinėjama ir teisminė valdžia, pristatant teismų sistemas, jų atsakomybių paskirstymą, kokias funkcijas jie atlieka, kokia jų įgaliojimų apimtis ir kaip jie prisideda prie teisinės sistemos tobulinimo. Bei pereinant prie jurisprudencijos posistemės, kuri atsakinga už teisės mokslo raidą ir naujų teisininkų rengimą, kurie vėliau taps dalimi šios sistemos, tiek kuriant naujus teisės aktus, tiek ir ginant minėtą tvarką nuo jos laužymo ir piktnaudžiavimo ja. Teisinės sistemos dalys yra priklausomos viena nuo kitos, tad jei tinkamai neveiktų viena iš jų, būtų padaroma žala kitoms. Dėl to yra aktualu, kad šia tema būtų plačiai ir detalai kalbama teisinėje literatūroje, nes teorinių žinių dėka praktikoje bus galima išvengti neapdairių klaidų, kurios yra padaromos tobulinant teisinę sistemą. Be kita ko, svarbu ir tai, kad šią sistemą gerai suprastų tiek teisininkai, kurie vėliau rūpinsis jos raida ir funkcionavimu, tiek ir plačioji visuomenė, kuri yra šios sistemos saugoma ir veikiama visą laiką.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Pagrindinis magistro darbo tikslas yra išanalizuoti šiuolaikinės Lietuvos teisinės sistemos struktūros dalis, identifikuojant, kaip kiekviena iš jų veikia atskirai ir sąveikauja tarpusavyje, kokios jų įgaliojimų ribos ir tikslai, remiantis Lietuvos Respublikos įstatymais, mokslinė literatūra ir teismų praktika.

Šiam tikslui pasiekti yra keliami tokie uždaviniai:

1. Atskleisti teisinės sistemos ir jos struktūros sampratą;
2. Išanalizuoti Lietuvos teisinę sistemą, išskiriant joje tris funkcines posistemes: teisėkūros, jurisdikcijos ir jurisprudencijos;
3. Nustatyti, kokios valstybinės institucijos ir kaip prisideda prie teisinės sistemos funkcinų posistemių tikslų įgyvendinimo;
4. Atskleisti esamas sąsajas tarp Lietuvos Respublikos vykdomosios, teisminės ir įstatymų leidžiamosios valdžių teisinės sistemos struktūros kontekste.

Objektas. Tyrimo objektas – šiuolaikinė Lietuvos Respublikos teisinė sistema ir jos struktūra (funkcinės posistemės).

Naudoti tyrimo metodai. Magistro darbo tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti naudojama keletas kompleksiskai taikomų mokslinių tyrimo metodų, toliau bus pateikiami tik, autoriaus nuomone, esminiai, labiausiai susiję iškeltais darbo tikslais, metodai.

Lyginamasis metodas naudojamas, siekiant atskleisti skirtumus tarp teisėkūros, jurisdikcijos ir jurisprudencijos posistemių atliekamų funkcijų. Taip pat lyginamos, posistemių funkcijas įgyvendinančių, subjektų įgaliojimų ribos, taip atskleidžiant jų išskirtinumą ir svarbą.

Analizės metodas yra naudojamas analizuojant teisės aktus, mokslinius darbus ir kitą, šiame magistro darbe nagrinėjamą, literatūrą, taip pat siekiant susisteminti nagrinėjamą informaciją, kuri buvo gauta gilinantis į teisės aktų nuostatas, mokslinius darbus, teismų praktiką.

Apibendrinimo metodas naudojamas siekiant nustatyti, kokie privalumai ir trūkumai šiuo metu gali būti aptikti Lietuvos teisinėje sistemoje, ir apibendrinant, formuojant pagrindinius magistro darbo teiginius bei išvadas.

Sisteminis teisės aiškinimo metodas naudojamas siekiant įvertinti ir nustatyti teisės normos paskirtį, taikymo ribas ir sisteminį ryšį su kitomis teisės normomis.

Darbo originalumas. Lietuvos teisinė sistema, o tiksliau atskiros jos struktūrinės dalys yra nagrinėjamos senai ir pakankamai išsamiai. A. Bakaveckas yra parašęs monografiją, kurioje nagrinėjama Lietuvos vykdomoji valdžia ir jos ypatumai, E. Kūris drauge su autorių kolektyvu yra parašęs vadovėlį apie Lietuvos teises institucijas, jų atliekamas funkcijas, įgaliojimų ribas ir vietą teisinėje sistemoje, ta pačia tema yra rašę ir P. Kuconis su V. Nekrošiumi. V. Mikelėnas yra parašęs ne vieną knygą ir vadovėlį apie Lietuvos teismus, jų sistemas, kompetencijas ir kt. P. Ragauskas analizuoja Lietuvos teisėkūros procesą, bei subjektus prisidedančius prie teisės aktų leidybos įgyvendinimo.

Tačiau apie Lietuvos teisinę sistemą, kaip visumą, o ne atskiras jos posistemės, mokslinių darbų yra gerokai mažiau. J. Galginaitis yra parašęs straipsnį, kuriame detalai aptaria, kokios funkcinės posistemės patenka į teisinę sistemą ir už kokias funkcijas yra atsakinga kiekviena iš šių sistemų. J. Machovenko parašytame teisės istorijos vadovėlyje taip pat yra kalbama teisinės sistemos atsiradimą ir raidą. G. Lastauskienės ir autorių kolektyvo parašytame teisės teorijos vadovėlyje taip pat yra skyrius, kuriame aptariama teisinė sistema, jos struktūrinės dalys bei pagrindiniai jų tikslai. Tarptautinių teisės mokslo darbų, kurie nagrinėtų Lietuvos teisinę sistemą ar lygintų ją su užsienio valstybės teisine sistema nebuvo rasta, tačiau paminėtina, kad K. Zweigert ir H. Kotz yra parašę knygą, kurioje nagrinėjamos užsienio valstybių teisinių sistemų konkrečios posistemės bei institucijos ar teisinės profesijos, atliekančios šių posistemų funkcijas. Lietuvoje magistro darbų, kurie per pastarąjį 5 metų laikotarpį, nagrinėtų būtent Lietuvos teisinę sistemą, kaip funkcinę posistemę visumą, nėra. Tačiau galima rasti magistro darbų, kurie analizuoja vieną iš Lietuvos teisinės sistemos funkcinę posistemę, pavyzdžiui teisėkūros posistemę nagrinėja J. Ulevič savo darbe „Teisėkūros ir visuomenės lūkesčių savitarpio poveikis“, taip pat V. Sliževskis yra parašęs magistro darbą tema „Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1240–1795 m.“. Kadangi darbų, detalai analizuojančių visą Lietuvos teisinę sistemą, beveik nėra, manytina, kad šios temos analizė yra naudinga, nes yra detalai aptariama kiekviena iš Lietuvos teisinės sistemos funkcinę posistemę, jų tikslai, skirtumai, tarpusavio sąsajos bei subjektai, įgyvendinantys posistemę tikslus.

Svarbiausi naudoti šaltiniai. Pagrindiniai šaltiniai, naudojami magistro darbe, yra Lietuvos Respublikos Konstitucija, teisės aktai, tokie kaip: Teisėkūros įstatymas, Teismų įstatymas, Vyriausybės įstatymas ir kt. Jais siekiama detalai supažindinti su institucijų, įgyvendinančių funkcinę posistemę tikslus, kompetencijomis ir vykdomais procesais. Teisės normų aiškinimui yra plačiai naudojami Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai, kurie leidžia plačiau aptarti įstatymų paskirtį. Taip pat teoriniams teiginiams ir samprotavimui naudojama įvairi mokslinė literatūra, straipsniai bei leidiniai. J. Galginaičio straipsnis apie teisinę sistemą naudojamas didžiojoje apimtyje darbo, dėl itin naudingų išvalgų šios temos kontekste (Galginaitis, 2002). Jurisdikcijos posistemėje dažnai remiamasi A. Bakavecko monografija, kurioje aptariama Lietuvos vykdomosios valdžios atstovų sąveika tiek tarpusavyje (Bakaveckas, 2007), tiek su įstatymų leidžiamosios bei teisminės valdžios subjektais. Jurisdikcijos ir jurisprudencijos dalyse dažnai pasitelkiama Egidijaus Kūrio ir autorių kolektyvo sudaryta knyga „Lietuvos Teisinės Institucijos“, jos pagalba yra aptariamos

tiek vykdomosios ir teisminių valdžių institucijos, tiek teisinės profesijos, kuriose save gali realizuoti nauji teisininkai (Kūris *et al.*, 2011).

1. Teisinė sistema kaip teisėtyros kategorija

Valstybė - aiškiai apibrėžtoje teritorijoje politiškai organizuota žmonių bendruomenė (tauta), kuri per įgyvendinamą suverenią viešąją valdžią yra susivienijusi bendriems konstituciniams gėriams saugoti (Visuotinė Lietuvių Enciklopedija, 2022). Paminėtų konstitucinių gėrių saugojimui ir viešosios valdžios veikimui yra būtina teisinė sistema, kuri atliktų tokias funkcijas, kaip įstatymų leidimas, jų įgyvendinimas. Ne veltui teisinei sistemai keliami pareiga garantuoti teisingumą, reikalaujant, kad teisinės tvarkos laikytųsi visi visuomenės nariai. Pažeidusiam šią tvarką – teisinė sistema kartu numato ir atitinkamas teises priemones (pavyzdžiui, civilines, baudžiamąsias, etc.). Kiekvienos valstybės sukurta teisinė sistema yra unikali, susiformavusi per daugelį metų, veikiama visuomenės kultūrinių, religinių, ekonominių, bei kitų socialinių veiksnių.

Tačiau valstybių teisinės sistemos, nors ir yra unikalios, turi ir tam tikrų panašumų, pagal kuriuos teisėtyrininkai gali jas klasifikuoti ar kategorizuoti. Vienas dažniausiai naudojamų kategorizavimo būdų – teisinių sistemų skirstymas pagal teisės tradicijas, vertinant tam tikrus mokslininko pasirinktus kriterijus. Kalbant apie teisėkūrą, teisinių sistemų analizavimas, jas kategorizuojant ir priskiriant vienai iš teisės tradicijų, yra itin svarbus žingsnis teisės moksle, nes tokiu būdu yra palengvinamas darbas tyrėjams atlikti lyginamąją analizę, susipažinti su tam tikra sistemos charakteristika ir bendraisiais bruožais. Naudodamiesi aptariamu kategorizavimu, teisės tyrėjai gali paprasčiau ir efektyviau suprasti, kokių būdu valstybėje buvo kuriama teisinė sistema, kokia buvo jos raida, kokia kryptimi galimai toliau pasuks ateityje. Analizuojant sistemas per šią prizmę, mokslininkai gali aiškiau nustatyti, kokie valstybės teisinės sistemos bruožai yra sukurti, o kurie atėję iš kitų valstybių, priklausančių tai pačiai teisės tradicijai. Atlikus lyginamąją analizę, savo išvadose teisėtyrininkai turi galimybę pateikti rekomendacijas apie giminingos teisinės sistemos efektyvesnę funkcionavimą tam tikrais klausimais, dėl ko valstybėje gali susiformuoti kitoks reguliavimas, paremtas kitų teisinių sistemų gerąją praktika.

Teisinė sistema, kaip teisėtyros kategorija, suteikia galimybes teisės mokslininkams pasiekti reikšmingus atradimus, o valstybėms - tobulinti teisinę sistemą ir atlikti pažangias reformas. Todėl teisinių sistemų tyrinėjimas yra ne tik skatintinas bet ir būtinas.

1.1. Teisės sistemos ir teisinės sistemos sampratos

Teisinė sistema ir teisės sistema – tai terminai, dažnai tapatinami tarpusavyje. Neretai šios sąvokos yra laikomos kaip turinčios vienodą ar labai panašią reikšmę. J. Galginaitis teigia, kad „teisės literatūroje dažnai yra vartojamas ne teisinės sistemos, o teisės sistemos terminas“ (Galginaitis, 2002, p. 34). Kyla klausimas, kiek iš tiesų šios sąvokos yra susijusios, nes iš pirmo žvilgsnio jų panašumas, atrodo, yra tik lingvistinis. Tiek teisinė sistema, tiek teisės sistema apibūdina skirtingus dalykus ir vieni kito nepakeičia. Vis tik, tai nereiškia kad jos yra nepriklausomos viena nuo kitos: jas sieja visumos ir dalies santykis, kuomet teisės sistema yra dalis, o teisinė sistema – apimanti visuma. Kitaip tariant, teisės sistema yra sudėtinė teisinės sistemos dalis, kuri yra atsakinga už tam tikrų funkcijų įgyvendinimą.

Atsižvelgiant į tai, kad teisinė sistema yra visuma, iš kurios atsišakoja teisės sistema, kaip sudėtinė visumos dalis, vertinga pradžia išnagrinėti teisinės sistemos sampratą ir ją apimančias dalis. Aptariami teisinės sistemos apibūdinimai yra panašūs ir jų funkcinių posistemių išskirstymas beveik nesiskiria. Tačiau teisės doktrinoje nėra vieningos nuomonės dėl atskirų elementų išskaidymo kaip savarankiškus bei papildomus. J. Machovenko dėsto, kad: „*Teisinė sistema yra autonominė visuomenės sistema, gebanti savarankiškai nustatyti savo vidinę raidą, kad galėtų tinkamai atlikti jai aukštesnės sistemos (visuomenės) priskirtas funkcijas.*“ (Lastauskienė et al., 2020, p. 358). Toks apibūdinimas pabrėžia, jog teisinė sistema yra visuomenės kūrinys ir yra skirta atliepti visuomenės poreikius. Pastebėtina, kad visuomenė yra dinamiškas ir nuolatos kintantis darinys, t. y. keičiasi jos kultūrinis savitumas, moralinės vertybės, pasaulėžiūra bei poreikiai. Dėl to itin svarbu, kad teisinė sistema, kurios pagrindu funkcionuoja visuomenė, būtų pakankamai lanksti ir laiku bei efektyviai galėtų prisitaikyti prie pokyčių, atsiradusių visuomenėje. Tad paprastai teisinės sistemos sudedamaisiais elementais išskiriamos: teisėkūra, jurisdikcija ir jurisprudencija.

„*Teisinė sistema gali būti suprantama ir kaip teisinė valstybės sandara, grindžiama Konstitucija, kaip vientisas tarpusavyje suderintų ir susietų valdžios, valdymo, teisminių ir teisėsaugos institucijų, taip pat teisinių priemonių darinys*“ (Šatas, 2004, p. 33). Tai ganėtinau abstraktus ir platus apibūdinimas, nekonkretizuojantis, už kokius procesus atsako minėtos valstybinės institucijos. Nepaisant to, toks samprotavimas svarbus tuo, kad jame yra išskiriamos pagrindinės teisinės sistemos funkcionavimo sąlygos: vientisumas, institucijų tarpusavio susiderinimas vykdant savo veiklą ir tarpusavio sąsajos. Nuosekliam valstybės

valdymui ir teisinės sistemos funkcijų užtikrinimui yra būtina, kad valstybinės institucijos viena kitą papildytų tarpusavyje bendradarbiaudamos. Kita vertus, tai neturi tapti pagrindu veikti *ultra vires* pradedant vykdyti veiklą, kuri institucijai, įstaigai ar organizacijai nėra priskirta pagal jai priskirtą kompetenciją. Šių institucijų įgaliojimus ir tarpusavio kooperacijos principus reguliuoja Konstitucija ir kiti teisės aktai, kylantys iš Konstitucijos normų.

Teisinę sistemą galima apibūdinti kaip plačią, visą teisinę visuomenės organizaciją apimančią, kategoriją. Ši sistema suvokiama kaip tarpusavyje susijusių ir iš vidaus suderintų teisinių priemonių visuma, kuria padedama valstybė teisės normomis veikia visuomeninius santykius (Vansevičius, 2004, p. 145). Lygiai taip pat, kaip ir prieš tai nagrinėtoje teisinės sistemos sampratoje, šioje taip pat išskiriama mintis, kad teisinės sistemos struktūriniai elementai yra tarpusavyje susiję ir suderinti, t. y. būtinas jų tarpusavio balansas, vykdoma veikla turi nekliudyti viena kitai, o kaip tik papildyti.

Tuo tarpu Juozas Galginaitis pateikia kiek platesnį aiškinimą apie žodį „sistema“: „<...> [tai] *savarankiškas darinys, susidedantis iš tam tikro apčiuopiamo skaičiaus elementų, kurių ryšys ir priklausomybė yra didesnė, negu jų ir kitų to darinio aplinkoje veikiančių sistemų*“ (Galginaitis, 2002, p. 34). Toks paaiškinimas suponuoja mintį, jog teisinėje sistemoje egzistuojantys elementai, t. y. teisėkūra, jurisdikcija ir jurisprudencija, yra vienas kito įtakoje ir jų tarpusavio sąveika turi didesnę reikšmę pokyčių atsiradimui nei išoriniai veiksniai, su kuriais dažnai susiduria teisinė sistema. Tad vėl grįžtama prie pagrindinių teisinės sistemos funkcionavimo sąlygų: tarpusavio sąveikos, suderinamumo ir vientisumo. Tai detaliam aptariama vėlesniuose šio darbo skyriuose. Nepaisant to, kartu reikšminga aptarti Seimo ir Teismų sistemų tarpusavio sąveiką. Įstatymų leidžiamoji valdžia, kurdama teisės aktus, ne visada tinkamai parengia akto turinį bei objektyviai negali numatyti kiekvienos galimos problemos, su kuria potencialiai bus susiduriama jį taikant. Tokiu atveju teisminė sistema, pateikdama teisės aiškinimą ir taikymą, užpildo atsiradusias *lacunae legis* (teisės spragas). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamas teisės normų aiškinimas yra privalomas tiek žemesniems teismams, tiek apskritai bet kuriam subjektui, kuris tą normą taiko. Teisminė valdžia ir jos institucijos papildo įstatymų leidžiamąją valdžią, neišėinant už savo kompetencijos ribų t. y. nepradedą tiesiogiai veikti kaip teisėkūros subjektas, bet, veikiau, atskleidžia tikrąją įstatymų leidėjo valią. Taigi, tokiu būdu yra išlaikomas įgaliojimų pasiskirstymo balansas, nepaneigiant šio pamatinio konstitucinio principo.

Vadinasi, teisinė sistema turi veikti kaip vientisas, tarpusavyje sąveikaujančių bei suderintų, tačiau tuo pačiu savarankiškų funkcinių posistemių ir jų valdžių darinys. Funkcinių posistemių viena kitai daroma įtaka yra gerokai stipresnė nei išorinių veiksmų. Teisinė sistema tikslingai siekia atlikti jai aukštesnės sistemos (visuomenės) priskirtas funkcijas.

Teisės sistema, analogiškai, kaip ir teisinė sistema, yra kompleksiška samprata: kiekvienos sistemos egzistavimui yra būtinas atskirų jos elementų egzistavimas, kurie, tarpusavyje sąveikaudami ir sudaro šią sistemą. Teisės sistemos kontekste šie elementai išreiškiami teisinių nuostatų (normų) pavidalu. Šie elementai, jų tarpusavio sutvarkymas ir ryšiai yra pagrindas teisinės sistemos formavimui. Teisės normos, priklausomai nuo poreikio, yra grupuojamos į stambesnius sisteminius blokus. Priežasčių tam yra įvairiausių, tai daroma dėl praktinio taikymo patogumo, siekiant struktūrizuoti ir specializuoti teisės mokslą bei mokymą, taip pat kitos priežastys. Teisės doktrinoje teisinės nuostatos dažniausiai yra grupuojamos į tokias sisteminius darinius kaip teisės šakos, pošakiai, institutai, viešoji ir privatinė teisė, nacionalinė ir tarptautinė teisė bei kt. (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 214). Anot Arno Stonio, „*Plati teisinio reguliavimo apimtis lemia tai, kad teisės normomis reguliuojamos teisinių santykių spektras yra itin įvairus, o atskiros šio spektro sritys pasižymi panašiomis reguliavimo priemonėmis ir tendencijomis*“ (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 214). Dėl to dažniausiai paplitęs teisės skirstymas yra grindžiamas teisinio reguliavimo dalyko identifikavimu ir normų segregacija jo pagrindu. Plačiausias teisės normų grupavimas yra atliekamas per teises šakas. Jos apibūdinamos kaip teisės sistemos dalys, kurias sudaro teisės normos, reguliuojančios tam tikrą visuomeninių santykių sritį. Jau nuo senovės laikų, yra skiriamos dvi pagrindinės teisės – viešoji ir privatinė, po kuriomis patenka ir jų sričiai atitinkamos teisės šakos. Privatinė teisė orientuota į privačių fizinių ir juridinių asmenų tarpusavio interesų suderinimą, jų santykių reguliavimą įvairiuose kasdiniuose klausimuose. Bene akivaizdžiausias pavyzdys yra civilinė teisė, kurios pošakius sudaro daiktinė, prievolių, šeimos ir paveldėjimo teisės. Viešoji teisė orientuota į valstybės, jos institucijų ir pareigūnų santykį su visuomene, kurį reglamentuoja administracinė, baudžiamoji teisės ir kt. Natūraliai dėl skirtingų subjektų reguliuojamame santykiuje, skiriami ir skirtingi ginami interesai. Viešoji teisė skirta ginti valstybės ir visuomenės viešąjį interesą o ne pavienių asmenų, tuo tarpu privatinė teisė kaip tik orientuojasi į vieno, ar grupės fizinių ir juridinių asmenų interesų patenkinimą. Abiejų teisės sričių skirtumas matomas ir šaltiniuose iš kurių kylą teisės bei pareigos. Viešosios teisės atveju jos atsiranda iš viešuosius įgaliojimus turinčio subjekto valios

kitos šalies atžvilgiu. Pavyzdžiui Registrų centras pasikreipia į juridinį asmenį su reikalavimu pateikti finansines ataskaitas už keletą metų, kitu atveju bus inicijuojamas juridinio asmens likvidavimas (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 2.70 str.). Privatinėje teisėje asmens teisės ir pareigos atsiranda iš šalių valios ir siekio ją suderinti. Pavyzdžiui viena šalis siekia parduoti nekilnojamąjį turtą, kita šalis siekia jį įsigyti. Sėkmingas valios suderinimo rezultatas aptariamam atveju būtų tarp šalių sudaryta pirkimo – pardavimo sutartis. Privatinės iš viešosios teisės įgyvendinimo tikslai ir rezultatai taip pat skiriasi, privatinės teisės ir jos proceso tikslas yra atlyginti padarytą žalą ir išspręsti ginčą, kai viešoji teisė ir jos procesas skirtas užtikrinti teisėtumą ir nubausti tuos kurie nesilaiko įtvirtintos tvarkos. Abi teisės sritys turėdamos skirtingus tikslus ir reguliuodamos priešingas santykių sritis taiko ne vienodus reguliavimo metodus. Viešoji teisė yra labiau imperatyvi, neleidžianti nukrypti nuo pageidautino elgesio modelio, vyrauja bendrojo draudimo reguliavimas. Privatinėje teisėje daugiau dominuoja dispozityvus metodas, leidžiantis šalims pasirinkti jiems priimtinesnį elgesio modelį, vyrauja bendrojo leidimo reguliavimas (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 217-218). Romanų-germanų (kontinentinės) teisės tradicijoms valstybėms yra būdinga skirti privatinę ir viešąją teisę, anglosaksų (bendrosios) teisės tradicijoje šis skirtumas yra labiau numanomas nei realus (Machovenko, 2020, p. 405). Tiek privatinės tiek viešosios teisės sričių reguliavimui reikalinga itin plati teisės normų bazė. Todėl siekiant išvengti chaoso, teisės normos yra sisteminamos jas apjungiant į vieną bendrą, dažnai didelės apimties teisės aktą. Lietuvoje teisės normų sisteminimas vyko jas kodifikuojant. Toks sisteminimas plačiąją prasme suprantamas, kaip „teisės principų ir normų sujungimas į vientisą ir nuoseklų didelės apimties teisės aktą, vadinamą kodeksu.“ (Lankauskas, 2011, p. 55). Lietuvos atveju kodifikavimas buvo pradėtas atgavus nepriklausomybę, kai reikėjo pakeisti tarybų sąjungos teisės aktus, sukuriant naujas teisės normas atitinkančias tuometines politines, ekonomines ir socialines realijas. Atliktas kodifikavimas civilinės, baudžiamosios, administracinės teisių ir jų procesų šakoms, taip pat kodifikuota ir darbo teisė, tik skirtingai nei prieš tai paminėtos teisės šakos, ji neturi savo proceso kodekso o vadovaujasi civilinio proceso kodekso normomis. V. Mikelėnas kodeksą apibūdina kaip „glaustas teisės normų, reguliuojančių tam tikrą visuomeninių santykių sritį ar visumą, išdėstymas santrauka, pasižyminčia sisteminiu teisės normų išdėstymu ir plačiu teisiniu reguliavimo dalyku, o kodifikavimas – tokio kodekso kūrimas“ (Mikelėnas, 2000, p. 64).

Teisinė sistema ir teisės sistema yra dvi tarpusavyje susijusios tačiau ne vienodos sampratos. Tarp jų egzistuoja sisteminis ryšis, kai teisinė sistema reprezentuoja visumą, o teisės sistema yra jos dalimi. Abi sampratos yra kompleksiškos, kadangi į abiejų sistemas patenka daugiau nei vienas elementas užtikrinantis jų funkcionavimą.

1.2. Teisinės sistemos struktūra (funkcinės posistemės)

Sistema, kaip jau minėta, susideda iš kelių skirtingų sudėtinių elementų, konkrečiai teisinės sistemos atveju, kalbama apie tris jos sudėtines posistemas, kurios užtikrina sklandų funkcionavimą, ir visuomenės jai sukurtų tikslų įgyvendinimą. Teisinė sistema skirstoma į teisėkūros, jurisdikcijos ir jurisprudencijos funkcines posistemas, kiekviena jų atsako už konkrečią sritį – teisės normų kūrimą, jų įgyvendinimą, tvarkos visuomenėje palaikymą, teisės mokslą ir būsimųjų teisininkų rengimą. Kiekviena iš šių posistemų bus pristatyta bendrais bruožais, o detalesnę jų analizę pristatoma vėlesnėse potėmėse.

Teisėkūros funkcinė posistemė teisinėje sistemoje yra atsakinga už teisės aktų kūrimą *largo sensu*. Analogiškai, kaip ir sistema, kuriai priklauso, ji taip pat turi savo vidinius sudedamuosius elementus, kurių dėka gali atlikti keliamas užduotis. Pagrindiniai šios posistemės elementai yra valstybinės institucijos ir procedūros skirtos kurti teisės aktus, derinti juos tarpusavyje, koreguoti pasenusias tvarkas ar apskritai panaikinti nebetinkamas teisės normas. Antrasis elementas yra pačios teisės normos, kurias sukuria teisėkūros subjektai. Jos atlieka teisinio santykių reguliavimo užduotį. Efektyviam jų pritaikymui, jos yra sisteminamos į konkrečias teisės sritis, tokias kaip civilinė, baudžiamoji ar administracinė teisė. Kiekviena jų apima konkrečių santykių reguliavimą, papildydama viena kita (Galginaitis, 2002, p. 36).

Jurisdikcijos funkcinė posistemė yra vykdomasis elementas teisinės sistemos struktūroje. Tai reiškia, kad būtent šios posistemės tikslas ir paskirtis yra teisėkūros posistemėje priimtų teisės normų praktinis įgyvendinimas, bei užtikrinimas, kad jų laikytųsi visuomenė. Ši funkcija yra įgyvendinama per vykdomosios ir teisminės valdžios subjektus. Vykdomąją valdžią bendriausia prasme atstovauja prezidentas, vyriausybė ir jai pavaldžios ministerijos, pastarosios atsako už konkrečias valstybės funkcionavimui būtinas sritis. Teisminės valdžios funkciją vykdo bendrosios, specialiosios ir Konstitucinis teismai, kurie vykdo teisingumą ginčiuose tarp privačių juridinių ir fizinių asmenų, užtikrina teisingumą bylose tarp valstybės institucijų ir privačių subjektų (Galginaitis, 2002, p. 37).

Jurisprudencijos funkcinė posistemė, teisinėje sistemoje, bendriausia prasme yra atsakinga už teisės mokslo sritį. Tai apima jaunųjų teisininkų rengimą, institucijas kurioms suteikta teisė mokyti būsimus teisininkus. Teisės mokslo studijas, jos pažinimo ir mokymo metodus, teisės doktrinos ir literatūros rengimą, bei jos aiškinimą. Jurisprudencijos posistemė daro įtaką tiek teisėkūros, tiek ir jurisdikcijos posistemėms, kadangi abiejų posistemų funkcionavimo ypatumai priklauso nuo to, kuria kryptimi vystosi jurisprudencija. Taip yra dėl to, kad universitetuose ir kolegijose rengiami jaunieji teisininkai išmoktas doktrines tiesas vėliau pritaiko praktikoje t.y. dirbdami advokatais, teisėjais, notarais, kurdami ir aiškindami teisės aktus. Ne mažiau įtakos turi ir teisės mokslininkų atliktų tyrimų rezultatai ir išvados, kuriuos valstybės institucijos gali pritaikyti tobulinant teisinę sistemą (Galginaitis, 2002, p. 38).

1.3. Vakarų teisės tradicijos teisinių sistemų bendrieji požymiai

Pasauliui esant diversifikuotam valstybių, kiekviena jų turi savo teisinę sistemą, susidedančią iš trijų minėtų funkcinių posistemų – teisėkūros (teisės sistemos), jurisdikcijos ir jurisprudencijos. Šių funkcinių posistemų pagrindu yra užtikrinamas tinkamas visuomenės funkcionavimas. Atsižvelgiant į tai, kad teisinių sistemų yra labai daug, lyginamosios teisėtyros mokslininkai šias sistemas dažnai grupuoja remdamiesi teisinės sistemos funkcinių posistemų panašumais.

Vienas pagrindinių grupavimo būdų yra priskiriant valstybės teisinę sistemą vienai iš teisės tradicijų. Nagrinėjamos temos kontekste svarbi yra vakarų teisės tradicija, tačiau paminėtina, jog yra ir tokios teisės tradicijos, kaip islamo, Induisitinės ir kt. Atkreiptinas dėmesys, kad mokslininkai K. Zweigert ir H. Kotz knygoje „Lyginamosios teisės įvadas“ analizuodami „teisės šeimų stilių“ aptaria, jog teisinių sistemų skirstymas į teises šeimas (tradicijas) yra priklausomas nuo teisėtyrininkų pasirinktų kriterijų, tad atitinkamai ir išskirtinų teisės tradicijų skaičius gali skirtis (Zweigert, Kotz, 2001, p. 68).

Vakarų teisės tradicija egzistuoja, kaip viena iš teisės tradicijos kategorijų, kuri nėra vienalytė, jai priskiriamos dvi teisės subtradicijos. Pirmoji jų, aktualiausia Lietuvos teisinės sistemos atžvilgiu, yra romanų – germanų teisės tradicija (dar žinoma kaip kontinentinės teisės tradicija). Antroji yra anglosaksų teisės tradicija (dar žinoma kaip bendroji teisės tradicija). Nei

viena iš jų nėra laikoma aukštesne ar svarbesne kitos atžvilgiu. Knygoje „Vakarų teisės tradicijos“ autoriai išskyrė dar ir tokias teisės tradicijos subtradicijas, kaip socialistinė – Lietuva anksčiau buvo priskirtina būtent prie jos, tačiau nuo to laiko, kai buvo parašyta minėta knyga – 1993 m., socialistinės teisės tradicija, kaip atskira subtradicija nebeegzistuoja ir tapo romanų – germanų teisės tradicijos dalimi. Kai kurie teisės mokslininkai taip pat išskiria ir ketvirtąją subtradiciją – lotynų Amerikos šalių teisės tradiciją (Glendon *et al.*, 1982, p. XIX), tačiau atsižvelgiant į tai, kad tokios tradicijos išskyrimas yra labiau pavienių autorių nuomonė, nei bendrai mokslininkų išskiriama subtradicija, ji nebus analizuojama toliau.

Teisės tradicijos formuojasi veikiamos kitų socialinių veiksnių tam tikra apimti priklausomos nuo visuomenėje vyraujančios religijos, kultūrinio savitumo, ekonomikos ar politikos. Vakarų teisės tradicija yra laikoma, labiau autonominė nei kitos tradicijos, ji nėra tiek priklausoma nuo minėtų socialinių veiksnių, priešingai nei pavyzdžiui islamo teisės tradicija, kur aukščiausias teisės šaltinis yra koranas. Islamo teisė yra Dievo Alacho duotoji teisė, ji įkūnija būtent jo valią ir reguliuoja visas gyvenimo sritis. Dėl šios priežasties, ji neprisitaiko prie besikeičiančių gyvenimo sąlygų, o valstybė ir visuomenė turi prisitaikyti prie jos (Zweigert, Kotz, 2001, p. 258). Vakarų teisės tradicijoje analizuojant ją per funkcines sistemas galima matyti, jog ji atsiriboja nuo socialinių elementų ir ta pati religija tokio pat poveikio neturi.

Iš teisės tradicijos autonomijos natūraliai kyla ir kitas požymis – teisininko profesija, kaip atskira socialinė grupė. Asmenys norintys tapti teisininko profesijos atstovais turi įgyti aukštąjį teisinį išsilavinimą. Tam tikrų profesijų atveju, nepakanka tik turimo diplomo, bet reikia įgyti pakankamai patirties ir išlaikyti kvalifikacinius egzaminus. Be kita ko, būsimieji teisininkai savo žinias įgyja iš specialiosios teisinės literatūros, tokios kuri nėra įvilкта į grožinės, religinės ar kitokio pobūdžio literatūros žanrą. Lyginant mūsų teisės tradiciją su islamo teisės tradicija, matyti aiškus skirtumas, nes pastarosios dvasininkai dalinai atlieka ir tam tikrą teisėjo vaidmenį. Kai kuriose šios teisės tradicijos valstybėse įkurtos ir religinės policijos, tikrinančios ar visuomenės nariai laikosi jų tikėjime įtvirtintų moralės standartų. Nieko panašaus nesutiktume mūsų teisės tradicijoje, kadangi tiek teisėjai tiek policijos pareigūnai yra specialiai paruošti ir teisės moksle išsilavinę asmenys veikiantis nepriklausomai nuo religinių ar paprotinių elementų.

Analogiškai, kaip pati vakarų teisės tradicija, taip ir šios tradicijos teisės mokslas yra labiau autonominis. Jis nėra priklausomas nuo kitų mokslo sričių. Pabrėžtina ir tai, kad teisės moksle egzistuoja grįžtamasis ryšys su pačiu tyrimo objektu, atlikus tyrimą, teisės mokslininkai, gali pateikti savo pasiūlymus, kaip geriau reguliuoti tam tikrą santykių sritį, pavyzdžiui atlikus tyrimą apie nepilnamečių nusikalstamumo tendencijas ir jų priežastis, mokslininkai teisėkūros subjektams gali pateikti logiškesnę reguliavimą, kuris pasieks geresnį rezultatą dirbant su prasikaltusiais nepilnamečiais, galbūt daugiau dėmesio skiriant jų psichologinei būklei ir moralinių standartų puoselėjimui, nei įprastiniam baudžiamųjų priemonių pritaikymui.

Teisės mokslo doktrina taip pat atlieka svarbų vaidmenį formuojant teisinio reguliavimo krypti, kadangi jaunieji teisininkai išmokę doktrines tiesas vėliau perteikia tai praktikoje. Vakarų teisės tradicijoje, teisinės sistemos yra suprantamos kaip vientisas organizmas, o jo sudėtiniai elementai (funkcinės posistemės) užtikrina vienas kito veikimą, bei vienas kitą papildo. Išskirtinai šiai teisės tradicijai būdingas požymis, tai įsitikinimas, jog teisė yra tęstinis reiškinys, augantis kartu su metais ir kartu su ja sukūrusia visuomene. Teisė prisitaiko ne tik prie besikeičiančių aplinkybių, tačiau ji turi ir savo istoriją, iš kurios gali mokytis ir su laiku tobulėti, nebedarydama tapačių klaidų.

Iš pačios teisės istorijos, matyti, jog ir teisės viršenybės principas vakarų teisės tradicijoje egzistuoja jau ilgą laiką, apytiksliai nuo XII a., tad visuomenėje jau išsiskyręs požiūris jog už teisę nėra ir neturėtų būti nieko aukščiau, jai privalo būti pavaldi tik pati visuomenė tiek ir valdžia bei jos pareigūnai.

Vakarų teisės tradicija pasižymi ir pliuralizmu, kai visuomenėje galima sutikti daug skirtingų sistemų, procedūrų kurios tarpusavyje gali būti tiek ir panašios tiek ir skirtingos, praktikoje tai pasireiškia įvairiai – skirtingos teismų sistemos, teisėkūros proceso eigos ir kt. Pliuralizmo dėka valstybės turi progą pasinaudoti kitų, tai pačiai teisės tradicijai priklausančių teisinių sistemų formuojama praktika, sukaupia istorine patirtimi, ar teisėtyrininkų atlikta jų analize, tam kad patobulintų savas teisines sistemas. Pavyzdžiui vakarų teisės tradicijos valstybių formuojama praktika ir teisinės sistemos savitumas pasitarnavo Lietuvos valstybei, kai ši atkūrė savo nepriklausomybę, kadangi Lietuva neturėjo pakankamai žinių, kurias galėtų pritaikyti formuojant naująją konstitucinės justicijos sistemą. Todėl šiuo metu pastaroji sistema

yra panaši į Vokietijoje bei Austrijoje naudojamus modelius. (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 368).

1.4. Lietuvos teisinė sistema Vakarų teisės tradicijos kontekste

Praėjusio amžiaus globaliniai įvykiai, pasauliniai karai palietė daugelį valstybių ir jos gyventojų. Lietuva taip pat ne išimtis, per pastarąjį šimtmetį valstybė ne kartą susidūrė su grėsme jos suverenitetui, valstybingumui, kultūriniam savitumui, tradicijoms. Tie patys pasauliniai įvykiai neaplenkė ir valstybės teisinės sistemos. Lietuva pradėjo siekti nepriklausomybės nuo carinės Rusijos imperijos dar XIX a., tačiau apčiuopiami rezultatai buvo pasiekti tik prasidėjus I-ajam pasauliniam karui. Carinė Rusijos imperija tuo metu susidūrė su revoliucija, kai buvo verčiama senoji tvarka ir buvo siekiama įtvirtinti komunistinės ideologijos viešpatavimą. Tai buvo itin palankus laikotarpis Lietuvos inteligentijai kovoti dėl valstybės autonomijos ir nepriklausomybės atkūrimo. 1918 m Lietuvos tarybos nariams pasirašius nepriklausomybės atkūrimo aktą, jame buvo įtvirtina, jog atstatoma nepriklausoma Lietuvos valstybė, kas reikštų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) tęstinumą ir tiesioginius saitus su jos teisine sistema. Tačiau suprantant, kad feodalinė teisinė sistema ir teisės normos gyvavusios LDK laikais nebeatitinka esamų tautos poreikių ir pasikeitusių realijų, buvo prieita prie kito sprendimo, nepaneigiančio valstybės tęstinumo. Konstituciniuose aktuose buvo įtvirtina, kad srityse, kur nėra priimti nauji Lietuvos valstybės įstatymai, lieka galioti iki pirmojo pasaulinio karo galiojusios normos, tiek kiek jos neprieštaruja Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams (Maksimaitis, Vansevičius, 1997, p. 190). Priėmus šį sprendimą, atkurtoje Lietuvoje vienu metu galiojo keletas skirtingų teisės sistemų. Didžiojoje dalyje Lietuvos galiojo carinės Rusijos imperijos 1840 m. įdiegta civilinės teisės sistema. Užnemunės teritorijoje liko galioti 1808 – 1809 m. įvestas Prancūzijos civilinis (Napoleono) kodeksas ir dalis kitų Prancūzijos teisės normų reguliuojančių tokias sritis kaip santuoka, hipoteka ir kt. Kuršo Gubernijos teritorijos dalyje ir toliau paliktas galioti Pabaltijo gubernijų civilinių įstatymų rinkinys. Klaipėdos kraštas tuo metu buvęs Vokietijos valdžioje, turėjo autonomija įstatymų leidybos klausimu ir vadovavosi Vokietijos imperijos įstatymais. Tokia skirtingų teisės sistemų gausa darė nemažą įtaką Lietuvos teisinės sistemos formavimuisi, kadangi dalis teisės normų buvo perimtos kuriant naujus įstatymus, sisteminant jau turimus

teisės aktus ir kt. Tačiau šis darbas nebuvo iki galo pabaigtas dėl antrojo pasaulinio karo pradžios.

Lietuvos nepriklausomybės laikotarpis buvo laikinas, 1939 m. prasidėjus antrajam pasauliniam karui į Lietuvos teritoriją vėl žengė, dabar jau nebe carinės Rusijos imperijos, o Tarybų Sąjungos raudonosios armijos kareiviai. Į Lietuvos teritoriją armija buvo įvesta su tikslu okupuoti Lietuvos žemes esančias Nemuno dešiniajame krante, o kairysis kraštas turėjo atitekti Vokietijai. Toks valstybės pasidalinimas buvo paremtas V. Molotovo ir J. Ribentropo pasirašytu protokolu, kuriuo Vokietija ir Tarybų Sąjunga pasidalijo okupuojamas teritorijas. Tarybų Sąjunga Lietuvoje įvedė marionetinę valdžią, kuri priimtų sovietinės valdžios nurodomus sprendimus. Šios valdžios pagalba Lietuvoje buvo pradėta diegti socialistinės teisės tradicija, kuri savo formaliaisiais požymiais atitinka romanų-germanų teisės tradiciją. E. Kūris samprotavo, kad socialistinės teisės tradicijos teisinės sistemos vystėsi veikiamos kontinentinės teisės tradicijos, perimdamos pagrindinius romėnų civilinės teisės idėjas ir principus (Glendon *et al.*, 1993, p. XIX). Vis tik, socialistinė teisės tradicija nėra tipinė vakarų teisės subtradicija dėl savo akivaizdaus etatizmo, teikiant pirmenybę valstybei prieš teisę, kas iš esmės prieštarauja vakarų teisės tradicijos vienam iš pagrindinių bruožų – teisės viršenybė. Tokioje teisinėje sistemoje teismų sukurti precedentai nebuvo pripažįstami, kaip teisė. Socialistinė teisės tradicija pasižymėjo ir teisės paternalizmu, kuriuo remiantis buvo laikomasi, jog teisės pagalba valstybė nurodo savo visuomenei galimus, tam tikrais atvejais net reikalautinus elgesio modelius. Toks „auklėjamasis“ požiūris neatitiko kitų vakarų teisės tradicijos subtradicijų puoselėjamo požiūrio ir buvo joms svetimas (Machovenko, 2020, p. 407). Tad net ir okupacijos laikotarpiu Lietuvos valstybė visiškai nenutolo nuo vakarų teisės tradicijai būdingų teisinių sistemų.

Lietuvai paskelbus nepriklausomybę 1990 m. ir griuvus tarybų sąjungai, Lietuvos valstybė vėl atsidūrė panašioje situacijoje, kaip ir po pirmojo pasaulinio karo. Nuo Tarybų Sąjungos okupacijos pradžios, Lietuvoje galiojo svetimos valstybės įstatymai, kurie atkūrus nepriklausomybę nebeatitiko esamos politinės, ekonominės ir socialinės padėties valstybėje. Valdžios institucijoms teko, kurti naujus įstatymus, keisti esamas teisine normas ir ieškoti pavyzdžių kitų vakarų teisės tradicijų teisinėse sistemose.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas įsteigtas 1994 m. yra vienas iš pavyzdžių, kai Lietuva sėmėsi idėjas iš kitos valstybės teisinės sistemos gerosios praktikos. Nors pačio Lietuvos

Aukščiausiojo teismo ištakos siekia dar LDK laikotarpį, jo kaip kasacinio teismo vaidmuo kyla iš Prancūzijos. Pastarosios teismų santvarka buvo pavyzdys daugeliui romanų-germanų teisės tradicijos valstybių, būtent dėl kasacinio teismo. Tai Prancūzijos aukščiausiasis civilinių ir baudžiamųjų bylų teismas, atsiradęs revoliucinės įstatymų leidybos metu (Zweigert, Kotz, 2001, p. 113). Paminėtina, kad Lietuvos Aukščiausiasis teismas tiek tarpukario, tiek okupacijos metais taip pat dalinai atliko kasacinio teismo vaidmenį. Tarpukariu veikė Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas, kuris įprastai veikė kaip apeliacinė instancija apygardos teismams, tačiau jam buvo pavesta atlikti vienodą teisės aiškinimo užduotį. Tokia teisminė struktūra buvo naudojama dėl to, kad nebuvo iki galo apsispręsta dėl atskiros kasacinės instancijos reikalingumo. Tarybų Sąjungos okupaciniu laikotarpiu veikęs LTSR Aukščiausias teismas turėjo būti vienintelė ir galutinė LTSR liaudies teismų sprendimų ir nuosprendžių kontrolės instancija. Tačiau praktikoje, Aukščiausiojo teismo sprendimai galėjo būti dar ne kartą peržiūrėti teismo prezidiumo ar plenumo, todėl de facto teismo, kaip kasacinės instancijos, kompetencija buvo ribojama (Lietuvos Aukščiausiojo teismo ištakos. 2022.).

Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas 2006 m. kovo 28 d. priėmė nutarimą, kuriuo buvo įtvirtinta, kad „tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, t. y. jos turi būti sprendžiamos ne sukuriant naujus teismo precedencius, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau įtvirtintų.“ Dėka šio nutarimo, Lietuvos teismų sistemoje buvo sukurta pareiga teisėjams nagrinėjant bylas, kurios faktinėmis aplinkybėmis atitinka jau anksčiau išnagrinėtas bylas, privalomai remtis suformuotu precedentu. Teismas taip pat konstatavo, jog precedentų nesilaikymas, prieštarautų Konstitucijoje įtvirtintiems normoms, kurios garantuoja asmenų lygybę prieš teismą, teisingumą ir jo vykdymą ir kt. Konstitucinio teismo nutarimas buvo reikšmingas žingsnis nepriklausomybę atgavusios Lietuvos teismų sistemoje, tačiau pačio precedento ištakos siekia dar Romos imperijos laikus. Precedentas, kaip teisės šaltinis, vystėsi ganėtinai ilgą laiką, ir privalomu tapo tik XIX a. Anglijoje, kurioje kiekvienas anglų teismas priimdamas sprendimą byloje yra įpareigotas laikytis ankstesnių savo sprendimų analogiškoje byloje. Būtent Anglija yra laikoma precedento gimtine, kadangi joje precedentas įgavo pilną pavidalą, kurį eigoje pradėjo taikyti ir kontinentinės teisės tradicijos teisinės sistemos. Esminis skirtumas tarp bendrosios ir kontinentinės teisės tradicijos precedento taikymo būdo yra tai, kad Anglijoje jo privalomumas kyla iš principo o kontinentinės teisės tradicijos valstybėse toks principas neegzistuoja. Tačiau susiformavusi praktika, rodo kad tiek Prancūzijos Cour de

cassation (kasacinis teismas) ar Vokietijos Aukščiausiojo Teismo sprendimų laikysis ir žemesnių instancijų teismai (Zweigert, Kotz, 2001, p. 223 – 225)

Lietuvos Respublika per pastarąjį šimtmetį ne kartą kovojo už valstybingumo išsaugojimą. Tačiau per visą laikotarpį į kintančias pasaulines realijas reagavo prisitaikydama prie esamos situacijos. Valstybės atstovai tiek tarpukariu, tiek ir okupacijos metu siekė savo teisinės sistemos atkūrimo, adaptyviai įtraukdami kitų teisinių sistemų ir teisės normų pavyzdžius, kurie atitiktų esamų visuomenės santykių poreikius.

2. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė

Norint nuosekliai ir aiškiai atskleisti, už kokias funkcijas atsako ir kokią reikšmę teisinėje sistemoje turi teisėkūros funkcinė posistemė, reikėtų aptarti, kaip teisės moksle ir įstatyme apskritai yra aiškinama teisėkūros sąvoka. Analizuojant šią sąvoką susiduriama su ganėtinai dažnu reiškiniu teisės moksle, kai nėra vieno bendro, universalaus paaiškinimo, tačiau siekiant realizuoti šio darbo tikslus, pasirinktos ir aptariamos panašios nuomonės, leidžiančios aiškiai suprasti, kas konkrečiai sudaro šią posistemę.

Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 2 str. 6 p. Teisėkūros sąvoka apibūdinama kaip „procesas, apimantis teisėkūros iniciatyvų pareiškimą, teisės aktų projektų rengimą, teisės aktų priėmimą, pasirašymą ir skelbimą.“ (Teisėkūros pagrindų įstatymo 2 str. 6 p.). Toks paaiškinimas apima teisėkūrą tik kaip patį teisės normų kūrimo procesą, vertinant teisinės sistemos kontekste. Tai yra per siauras požiūris į teisėkūrą, nes pati posistemė turi gerokai platesnę prasmę ir neapsiriboja tik teisės normų leidybos procesu – ji apima ir jų sisteminimą bei pačius teisėkūros subjektus, kurie šias normas kuria. Platesnius apibūdinimus pateikia Lietuvos teisės mokslininkai; sąvokų aiškinimai yra ganėtinai panašūs, apimantys esminius teisėkūros elementus, kurie yra svarbūs nagrinėjamos temos kontekste. Juozas Galginaitis teisėkūrą apibūdina kaip „vieną iš svarbiausių valstybės funkcijų, kurios paskirtis – kurti, keisti, panaikinti arba papildyti teisės normas. Kiekvienos šalies teisėkūra turi ypatumų, tačiau ja siekiama sukurti ir tobulinti vientisą, darnią teisės normų sistemą, reguliuojančią įvairius visuomenės santykius. Aišku, galiojančią teisę kuria valstybė, tiksliau – tos jos institucijos (organai, pareigūnai), kurios veikia valstybės vardu.“ (Galginaitis, 2002, p. 36) Kitaip, nei nurodyta teisėkūros įstatyme, J. Galginaitis į teisėkūros, kaip proceso, eigą įtraukia ir teisės normų pildymą, keitimą bei naikinimą, kurie taip pat yra ir svarbūs teisėkūros

etapai. Teisės sistema, kaip jau aptarta anksčiau, turi atliepti visuomenės poreikius ir vystytis drauge su ja, todėl naujų teisės aktų kūrimo tiesiog nebepakanka ir tenka panaikinti normas, kurios jau nebėra naudingos visuomenei arba dėl pasikeitusių aplinkybių nebegali būti pritaikytos. Kitais atvejais, plečiantis visuomenės tarpusavio santykiams, atsirandant naujoms santykių rūšims, teisės aktus pakanka papildyti, įtraukiant platesnį apibrėžimą. Į teisėkūros sąvoką autorius įtraukia ir subjektus, kurie vykdo šį procesą, t. y. valstybę, o tiksliau institucijos ir pareigūnai, kuriems suteikta tokia teisė.

Panašiai teisėkūrą apibūdina ir Alfonsas Vaišvila: „tai visuomenės ar įgaliotų valstybės institucijų veikla, kuria siekiama sukurti, pakeisti arba panaikinti teisės normas atsižvelgiant į visų visuomenės narių teisių ir teisėtų interesų apsaugos bei įgyvendinimo poreikius“ (Vaišvila, 2009, p. 219). Toks sąvokos paaiškinimas, analogiškai kaip ir prieš tai aptartas, nebeapsiriboja tik pačiu įstatymų leidybos procesu, tačiau kalba ir apie tai, kas yra šio proceso subjektai bei elementai, į kuriuos turima atsižvelgti, rengiant teisės normas ar jas naikinant, keičiant. Natūralu, kad pati teisėkūra yra orientuota į visuomenės poreikių patenkinimą, kadangi visuomenės interesas teisėje yra aukščiau pavienių individų. Remiantis A. Vaišvilos sąvokos apibūdinimu, teisėkūros funkcinę posistemę galima išskirstyti į: teisės normų kūrimą, naikinimą ir keitimą; subjektus, vykdančius šį procesą, t. y. įgaliotos valstybinės institucijos ir visuomenė. Čia išskiriamas dar vienas teisėkūros subjektas, kuris nebuvo paminėtas anksčiau – visuomenė, kuri lygiai taip pat gali reikšti iniciatyvą ir teikti siūlymus valstybės institucijoms, kaip būtų galima patobulinti įstatymus.

Taigi, teisėkūros sąvoka gali būti suprantama kaip vienas sudėtingiausių valstybės įgyvendinamų procesų, apimantis keletą skirtingų etapų: teisėkūros iniciatyvos, teisės akto projekto rengimo, jų priėmimą bei pasirašymą ir paskelbimą, su tikslu įgyvendinti visų visuomenės narių teises ir apsaugoti jų teisėtus interesus. Teisėkūros procesą įgyvendina valstybės institucijos ir pareigūnai veikiantys valstybės vardu. Išanalizavus pateiktas teisėkūros sąvokas, toliau ši funkcinė posistemė bus nagrinėjama analizuojant patį teisės normų leidybos procesą, subjektus, kurie atlieka teisėkūros funkciją, ir kaip yra kontroliuojamas toks procesas.

2.1. Teisėkūros procesas

Šios funkcinės posistemės analizė tęsiama pereinant prie teisės normų leidybos proceso – kaip teigė J. Galginaitis, tai yra viena svarbiausių valstybės atliekamų funkcijų (Galginaitis, 2002,

p. 36). Dėl to visa proceso eiga yra ganėtinai ilga ir sudėtinga, nes siekiama užtikrinti, jog sukurtos teisės normos iš tiesų atliktų visuomenės poreikius, nesukeltų teisės normų kolizijos ir galėtų būti praktiškai įgyvendinamos. Tuo pačiu teisėkūros procese yra svarbus ir politikos elementas, kadangi politinės partijos, kandidatuodamos į Seimą turi konkrečius tikslus ir idėjas, kaip galėtų prisidėti prie teisinio reguliavimo tobulinimo ir visuomenės poreikių išpildymo užtikrinimo. Ne visada politinių partijų tikslai ar net „visuomenės gerovės“ suvokimas sutampa, todėl neretai politinės frakcijos turi tarpusavyje tartis ir derėtis dėl įstatymų projektų. Pats procesas, remiantis Teisėkūros pagrindų įstatymo 4 str. 1 d., skaidomas į keturis skirtingus etapus: teisėkūros iniciatyvos pareiškimą; teisės akto projekto rengimą; teisės akto priėmimą; teisės akto pasirašymą ir paskelbimą (Teisėkūros pagrindų įstatymo 4 str. 1 d.).

Pirmasis etapas – teisėkūros iniciatyvos pareiškimas, kuriuo yra siūloma keisti esamą teisinį reguliavimą arba sukurti naują. Tai yra formalus veiksmas, kurį atlikus, Seimas pradeda svarstyti siūlymą ar įstatymo projektą, jei toks buvo pateiktas iniciatyvos metu. Remiantis Konstitucijos 68 str., įstatymo iniciatyvos teisę turi šie subjektai: Seimo nariai, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė, taip pat ir Lietuvos Respublikos piliečiai, kurių turi būti ne mažiau nei 50 tūkstančių, bei visi jie privalo būti turintys rinkimų teisę. Jei iniciatyvą išreikš kiti subjektai, Seimas turi apsisprendimo laisvę, ar priimti svarstyti teikiamą siūlymą. Pastebėtina ir tai, kad nors Seimas privalo svarstyti iniciatyvos teisę turinčių subjektų siūlymus, jis nėra įpareigotas juos priimti. Jei svarstymo metu nusprendžiama priimti teisėkūros iniciatyvą, pereinama prie teisės akto projekto rengimo etapo.

Antrasis etapas – teisės akto projekto rengimas – svarbiausias viso proceso etapas, reikalaujantis daugiausiai pastangų, dėmesio ir didelio atsakingumo. Nauja teisės norma turi būti parengta vadovaujantis teisėkūros principais, Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka, neprieštarauti Konstitucijai, Europos Sąjungos ir tarptautinei teisėms, taip sumažinant galimybę potencialiai teisės normų kolizijai. Svarbu, kad procesas vyktų viešai, skaidriai, realizuotų iškeltą idėją ir tikslus, kuriais remiantis buvo išreikšta iniciatyva bei tinkamai sureguliuotų santykius. Praktikoje neišvengiamai susiduriama su situacijomis, kai Seimui priėmus naują teisės aktą iš karto yra ruošiamos pataisos dėl padarytų klaidų, ne iki galo sureguliuotų santykių ar kitų priežasčių. Tam, kad tokių situacijų būtų kuo mažiau, įprastai institucijos, kurios atsakingos už projekto rengimą (dažniausiai tai yra ministerijos, kurių kompetencijai priklauso sritis, kurią norima sureguliuoti), organizuoja darbo grupes, į kurias yra įtraukiami tos srities, kurią norima sureguliuoti, profesionalai ir asmenys, dirbantys su šia

sritimi. Tokiomis darbo grupėmis norima užtikrinti, kad teisiniai santykiai būtų maksimaliai sureguliuoti, teisės akto tekstas būtų aiškiai formuluojamas, nebūtų padaroma klaidų ir (arba) potencialių kolizijų. Pastebėtina, kad įstatymas neįpareigoja rinkti tokių darbo grupių – institucijos turi apsisprendimo laisvę nuspręsti, ar jos yra reikalingos. Jei rengimo etape prieinama išvada, kad nepakanka tam tikros informacijos, norint tinkamai parengti projektą, tokiais atvejais, rengiantysis subjektas, negalėdamas pats atlikti tyrimo situacijos įvertinimui, gali tokį tyrimą užsakyti. Įstatymas taip pat reglamentuoja galimybę parengti „Numatomo teisinio reguliavimo koncepcijos“ dokumentą, kuriuo apžvelgiamas esamas teisinis reguliavimas, pereinant prie to, kokią įtaką turėtų naujasis projektas, kokių pasikeitimų tikimasi pasiekti, kokios problemos būtų sprendžiamos bei kokių komplikacijų gali turėti naujasis reguliavimas. Pabaigus rengti teisės akto projektą, jo turinį ir atitiktį Europos Sąjungos teisei, Lietuvos Respublikos tarptautinėms sutartims, Tarptautinio Teisingumo Teismo sprendimams įvertina vyriausybės paskirtos institucijos – savo vertinamąją ataskaitą jie pateikia tiek projektą rengusiems subjektams, tiek subjektui, kuris šį projektą svarstys priimti.

Trečiasis etapas – teisės akto priėmimas. Šią funkciją atliekantys subjektai turi teisę peržiūrėti teisės akto projektą, kuris jiems yra teikiamas priimti. Manydami, jog projektas turi trūkumų ar vietų, kurias būtų galima papildyti, šie subjektai turi teisę koreguoti pateiktą projektą. Dėl to ne visada teisės akto projektas galutiniam etape turinio prasme sutampa su tuo, kuris buvo pateiktas tvirtinančiam subjektui proceso pradžioje. Patvirtinus teisės akto projektą, jo nebegalima koreguoti, išskyrus, gramatinių klaidų taisymą, kurios nebuvo pataisytos iki patvirtinimo.

Ketvirtasis etapas – teisės akto pasirašymas ir paskelbimas, yra galutinis žingsnis teisėkūros procese, kurį atlieka subjektai, turintys tam įgaliojimus. Teisės aktų pasirašymas yra modernizuotas, todėl viską, išskyrus, įstatymus ir kitus teisės aktus, kuriuos pasirašo Respublikos Prezidentas, galima pasirašyti saugiu elektroniniu parašu Teisės aktų informacinėje sistemoje. Teisės aktas įsigalioja kitą dieną po paskelbimo, išskyrus atvejus, kai numatoma kita įsigaliojimo data.

Išvardyti etapai yra pagrindiniai teisėkūros proceso žingsniai, kuriuos atlieka valstybė per savo institucijas. Pastebėtina, kad visam procesui yra taikytina ir daugiau reikalavimų, tačiau jie yra labiau administracinio pobūdžio, apibrėžiantys teisės akto formatavimą, raštvedybą ar paskelbimo tvarkos klausimus, todėl nėra aktualūs teisėkūros, kaip funkcinės posistemės kontekste.

Atkreiptinas dėmesys, kad nors ir yra siekiama atlikti teisėkūros funkciją kuo geriau bei kokybiškiau, Valstybės kontrolės 2018 m. parengtoje ataskaitoje pateiktos pastabos, jog nėra imamasi pakankamų veiksmų, kad būtų įvertinta, ar šiuo metu galiojantys teisės aktai vis dar tinkami teisinio reguliavimo tikslams pasiekti, t. y. teisės aktai turi būti sistemiškai stebimi ir vertinami, tačiau vertinamuoju laikotarpiu tai buvo daroma fragmentiškai ir netinkamai. Taip pat „rengiant teisės aktų projektus, neįvertinamos arba formaliai įvertinamos galimos numatomos teisinio reguliavimo pasekmės“ (Valstybinio audito ataskaita *Teisėkūros procesas*, 2018, p. 6). Aiškinamuosiuose raštuose buvo nargumentuotai teikiamos išvados, kad siūlomas teisinis reguliavimas neturės neigiamų pasekmių reguliuojamai sričiai ar asmenims, kuriems jis bus taikomas, kas byloja, jog dažnu atveju antrajame teisėkūros proceso etape yra paviršutiniškai atliekamas naujo reguliavimo naudos ir įtakos vertinimas. Ataskaitoje išskiriamas ir visuomenės – vieno iš teisėkūros subjektų, įtraukimo į procesą nepakankamumas, nes viešai beveik nėra skelbiama informacija apie vykstančius ar jau pasibaigusius teisėkūros procesus: „teisėkūros iniciatyvos, teisės aktų projektai ir jų lydintieji dokumentai, teisinio reguliavimo stebėsenos dokumentai ir kt. 2014–2016 m. ministerijos nepaskelbė 98 proc. teisėkūros iniciatyvų, 65 proc. teisinio reguliavimo stebėsenos pažymų, 39 proc. teisinio reguliavimo stebėsenos planų.“ Tokiu būdu visuomenė, kaip vienas iš teisėkūros subjektų, neturėjo galimybės pilnavertiškai prisidėti prie proceso, teikti savo pastebėjimus ar siūlymus esamiems projektams.

Taigi, teisėkūros procesas susideda iš keturių skirtingų etapų: teisėkūros iniciatyvos pareiškimo, teisės akto projekto rengimo, projekto patvirtinimo, jo pasirašymo ir paskelbimo. Seimas yra įpareigotas svarstyti teisėkūros iniciatyvos paraiškas pateiktas subjektų, kuriems yra suteikta teisė tokia iniciatyvą reikšti, tačiau pažymėtina, kad tai neapriboja subjektų kuriems ši teisė nėra garantuojama, taip pat teikti teisėkūros pasiūlymus, tik, skirtingai nei pirmuoju atveju, Seimas nebus įpareigotas svarstyti pateikto siūlymo. Ilgiausias ir sudėtingiausias iš šių etapų yra teisės akto projekto rengimo etapas, kadangi būtent jo metu turi būti atliekamas nuoseklus darbas vertinant teisinių santykių reguliavimo poreikį, galimą įtaką, naudą, šiame etape Seimui dažnai padeda Vyriausybė bei ministerijos. Projekto patvirtinimo etape Seimas svarsto ar teisės aktas yra tinkamai parengtas, jį patvirtinus pereinama prie paskutinio etapo, kai teisės aktas yra pasirašomas ir paskelbiamas.

2.2. Teisėkūros subjektai

Teisėkūros procesas yra vienas sudėtingiausių ir svarbiausių valstybės atliekamų veiksmų. Konstitucinis Teismas savo nutarime yra išaiškinęs, jog „valstybė savo funkcijas vykdo per atitinkamų institucijų sistemą, apimančią, visų pirma, valstybės institucijas; savo funkcijas valstybė taip pat gali tam tikra apimtimi vykdyti per kitas (ne valstybės) institucijas, kurioms pagal įstatymus yra pavesta (patikėta) vykdyti tam tikras valstybės funkcijas arba kurios tam tikromis įstatymuose apibrėžtomis formomis ir būdais dalyvauja vykdamas valstybės funkcijas.“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Teisėkūros, kaip ir bet kurios kitos valstybės atliekamos funkcijos, atveju, turime konkretų subjektą, galinčią priimti naujus teisės aktus, ratą. Svarbu atkreipti dėmesį, kad teisėkūros iniciatyvos atveju ir paties teisės akto priėmimo atveju subjektai nėra tie patys. Teikti siūlymą iš esmės gali bet kas, tačiau ne visais atvejais atitinkamos institucijos privalės jį svarstyti. Tuo tarpu naujo teisės akto priėmimo atveju yra apibrėžtas ratas subjektų, kuriems yra suteikti įgaliojimai jį priimti. Subjektų funkcijų pasiskirstymas kyla iš valdžių padalijimo principo. Toliau pateikiami ir aptariami pagrindiniai teisėkūros subjektai.

Tauta – vienas iš pagrindinių subjektų, kurio teisė įgyvendinti teisėkūros procesą yra įtvirtinta tiek Konstitucijoje, tiek ir Teisėkūros pagrindų įstatyme. Tai specifinis subjektas, savo valią teisėkūros procese išreiškiantis keliais skirtingais būdais, kuriais nepasižymi likę subjektai. Tauta prie teisės aktų leidybos ir valios išreiškimo gali prisidėti dalyvaudama rinkimuose, t. y. per savo išrinktus atstovus (Konstitucijos 4 str.). Tai netiesioginis būdas, kadangi tauta pati nekuria teisės aktų, tai už ją atlieka išrinkti politiniai atstovai, kurių idėjas ir tikslus palaikė tauta, ir teisėkūra toliau yra vykdoma per šiuos atstovus. Tiesiogiai prie šio proceso prisidedama teikiant įstatymų iniciatyvas, tačiau tam yra numatyti asmenų, turinčių balso teisę, skaičiaus reikalavimai: jei teikiama įstatymo iniciatyva, pakanka 50 tūkst. asmenų, jei norima atlikti pakeitimus Konstitucijoje, skaičius yra gerokai didesnis – 300 tūkst. asmenų. Teisėkūros pagrindų įstatyme taip pat įtvirtintas 7 str., kuris numato pareigą konsultuotis su visuomene šiais tikslais: „užtikrinti teisėkūros atvirumą, skaidrumą, sužinoti visuomenės nuomonę apie teisinio reguliavimo problemas ir jų sprendimo būdus, sudaryti visuomenei galimybę daryti įtaką teisės akto projekto turiniui, geriau įvertinti numatomo ir galiojančio teisinio reguliavimo teigiamas ir neigiamas pasekmes“. Tauta, išreiškdamas savo nuomonę, tiesiogiai prisideda prie projekto tobulinimo, turi galimybę teikti savo pastebėjimus teisės akto turiniui, atkreipti dėmesį į reguliavimo reikalingumą bei naudingumą. Jei yra svarstomas arba

rengiamas teisės aktas, kuris tautos ar jos dalies nuomone yra nereikalingas, netinkamas arba prieštaraujantis jų įsitikinimams, tokiu atveju suinteresuoti asmenys gali išreikšti savo prieštaravimus peticijos forma.

Seimas yra pagrindinis teisėkūros subjektas dėl jam suteiktų įgaliojimų ir priskirtų funkcijų. Konstitucinis Teismas viename iš savo nutarimų Seimą, kaip valstybės instituciją, apibūdina taip: „tai valstybės valdžios institucija, vykdanči įstatymų leidžiamąją valdžią. Seimo, kaip Tautos atstovybės, konstitucinė prigimtis lemia jo ypatingą vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje, jo funkcijas bei kompetenciją“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas). Valdžių padalijimo principo prasme būtent Seimas privalo vykdyti teisėkūrą valstybėje, tad natūralu, kad jo, kaip subjekto, reikšmė šiame procese didžiausia. Seimas leidžia įstatymus, kurie sukuria teises prielaidas pagrindinių viešosios valdžios institucijų veikimo legitimumui (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 258). Todėl teisėkūros proceso įgyvendinimas Seime yra svarbus ne tik visuomenės santykių reguliavimui, bet ir valstybinėms institucijoms, kadangi jų veiklą reglamentuojantys teisės aktai yra priklausomi nuo Seimo valios. Konstitucinis Teismas kitame savo nutarime pabrėžia plačią parlamento diskreciją: „Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios institucija, turi plačią diskreciją formuoti valstybinę politiką įvairiose visuomenės gyvenimo srityse, <...> teisės aktais šiose srityse atitinkamai reguliuoti visuomeninius santykius.“ (Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas).

Vyriausybė priklauso vykdomajai valdžiai ir įprastai nėra priskiriama prie įstatymų leidžiamosios valdžios. Jos funkcijos Konstitucinio Teismo nutarime yra apibrėžiamos taip: „<...> tvarko krašto reikalus, saugo šalies teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką, vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus, koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą <...>“ (Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas). Išvardytos funkcijos iš esmės suponuoja Vyriausybę, kaip vykdomosios valdžios, vaidmenį, kadangi ji fokusuojasi į valstybės ir jos institucijų veiklos koordinavimą ir valdymą. Vyriausybė užtikrina, jog parlamento priimti teisės aktai būtų įgyvendinami reikiama lygmenimis, bei palaiko tvarką valstybės viduje ir formuoja santykius su užsienio valstybėmis. Teisėkūros subjekto vaidmuo Vyriausybės atveju atsiranda kaip papildoma funkcija, kadangi „leisdamos poįstatyminius teisės aktus vykdomosios valdžios institucijos pagal savo kompetenciją faktiškai pratęsia įstatymų leidžiamosios valdžios veiklą“ (Lastauskienė *et al.*, 2020, p. 259). Vyriausybė ir jai pavaldžios institucijos, pavyzdžiui, ministerijos, kurdamos poįstatyminius teisės aktus,

vadovaujasi parlamento nustatytais gairėmis ir derina poįstatyminius teisės aktus prie išleistų įstatymų, tad veikia kaip pagalbinis teisėkūros subjektas. Kaip ir kiti subjektai, Vyriausybė taip pat turi teisę reikšti teisėkūros iniciatyvą ir Seimas privalo ją svarstyti. Tuo tarpu ministerijos, kurios yra pavaldžios vyriausybei, turi kitą itin svarbų vaidmenį teisėkūroje, kadangi būtent joms, priklausomai nuo teisinių santykių, kuriuos norima sureguliuoti, yra pavedama paruošti teisės akto projektą, kurį vėliau priima parlamentas. Ministerijos, rengdamos projektą, esant poreikiui, pasitelkia jau aptartas darbo grupes.

Prezidentas, taip pat, kaip ir Vyriausybė, yra vykdomosios valdžios atstovas, tačiau neapsiriboja tik šiuo vaidmeniu ir prisideda prie teisėkūros įgyvendinimo. Kaip teisėkūros subjekto, jo įgaliojimų ribos nėra tokios plačios kaip parlamento ir apsiriboja keliomis funkcijomis. Jis, kaip ir tauta, gali reikšti iniciatyvą naujam įstatymui ir Seimas privalo svarstyti jo pateiktą pasiūlymą. Seimo leidžiamus įstatymus pasirašo būtent Prezidentas, tad jis visada turi galimybę susipažinti su teisės akto turiniu, dar prieš jį paskelbiant. Iš to kyla teisė vetuoti įstatymą ir grąžinti jį Seimui svarstyti pakartotinai, jei Prezidentas mano, jog priimtas įstatymas gali būti parengtas geriau ar turi trūkumų. Pabrėžtina, kad teisė vetuoti įstatymą nėra absoliuti ir parlamentas, įvertinęs Prezidento pastabas, gali nepritarti jo veto – tokiu atveju įstatymas lieka galioti toks, koks yra. Kaip teisėkūros subjektas, Prezidentas veikia ir leisdamas aktus – dekretus, kurių priėmimo tvarka yra reglamentuojama Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 9 str. 1 d., bei potvarkius, skirtus Prezidento kanceliarijos vidaus darbo organizavimui, ir veikia kitais teisės aktais nustatytais atvejais – tokia teisė įtvirtina to paties straipsnio 3 d. (Prezidento įstatymo 9 str. 1 ir 3 d.).

Savivaldos institucijos, lyginant su kitais subjektais, turi gerokai mažesnę vaidmenį teisėkūroje, kadangi jos apsiriboja poįstatyminių teisės aktų leidyba ir tik tiek, kiek tai apima pačią savivaldybę. Skirtingai nei ankstesni subjektai, jos neturi teisėkūros iniciatyvos teisės ir neatlieka įstatymų projektų rengimo funkcijos, tačiau teoriškai galėtų prisidėti prie darbo grupės, jei tarybos nariai, savivaldybės meras ar jo administracijos darbuotojai turėtų reikiamų ekspertinių žinių rengiamam projektui.

Taigi, pagrindinis subjektas įgyvendinantis teisėkūros procesą yra Seimas – įstatymų leidžiamosios valdžios atstovas, tačiau prie teisėkūros proceso prisidėti skirtingais būdais gali ir kiti subjektai. Tauta tai gali daryti teikdama teisėkūros iniciatyvą, rinkdama atstovus į Seimą, kuris turi pareigą konsultuotis su tauta dėl vykdomų teisėkūros procesų. Vyriausybė ir jai pavaldžios ministerijos leidžia poįstatyminius teisės aktus ir teikia pagalbą bei ekspertines žinias rengiant teisės aktų projektus. Prezidentas, kaip ir tauta gali reikšti teisėkūros iniciatyvą,

jis taip pat turi teisę susipažinti su teisės akto turiniu prieš jį pasirašant ir paskelbiant, o esant pagrindui ir vetuoti pateiktą teisės aktą. Savivaldos institucijos turi mažiausius įgaliojimus šiame procese, tačiau gali leisti poįstatyminius teisės aktus tiesiogiai susijusius su jų savivaldybe.

2.3. Teisėkūros kontrolė

Teisės aktų leidybos procesas yra viena sudėtingiausių funkcijų, reikalaujantis nuoseklumo, ekspertinių žinių ir įstatyme numatytos tvarkos laikymosi. Natūralu, kad subjektai, įgyvendinantys šią funkciją, neišvengiamai padaro klaidų, kadangi kartais tenka parengti visiškai naują teisinį reguliavimą, inkorporuoti Europos Sąjungos direktyvas ar susiduriama su neplanuotomis valstybinio lygmens krizėmis, kurios reikalauja greitų sprendimų. Todėl priimami teisės aktų projektai nebūna visapusiškai įvertinti, atsiranda teisinių spragų ar atliekami procedūriniai pažeidimai. Dėl šių priežasčių Lietuvoje yra vykdoma teisėkūros kontrolė, kurią atlieka Konstitucinis Teismas ir administraciniai teismai.

Konstitucinio Teismo vykdomos kontrolės rėmus ir tikslus suponuoja paties teismo vieta hierarchijoje – jis vienintelis turi teisę vertinti, ar Seimo, Vyriausybės, kitų valstybinių institucijų bei Prezidento leidžiami teisės aktai neprieštarauja Konstitucijai. Analogiškai teismas gali įvertinti, ar poįstatyminiai teisės aktai neprieštarauja įstatymams. Teismas atlieka vertinimą keliais būdais: jis aiškinasi, ar paties teisės akto turinys yra korektiškas ir atitinkantis įstatymus ir Konstituciją, arba vertina atliktus procedūrinius teisės akto priėmimo žingsnius. Iš pastarojo vertinimo Teismas gali prieiti išvadą, kad, nors teisės aktas ir yra tvarkingas turinio prasme, jis buvo priimtas nesilaikant įstatyme numatytos procedūros, viršijant įgaliojimus ir (ar) pan., todėl bus traktuojamas kaip prieštaraujantis Konstitucijai.

Administraciniai teismai paraleliai su Konstituciniu Teismu taip pat vykdo teisėkūros kontrolę, tačiau, skirtingai nei pastarojo, jų vertinimo sritis hierarchiškai yra žemesnė, kadangi apima ginčų dėl norminių administracinių aktų teisėtumo nagrinėjimą (Administracinių bylų teisenos įstatymo 21 str.). Yra tikrinama norminių teisės aktų atitiktis įstatymams bei Vyriausybės norminiams teisės aktams. Pabrėžtina, kad administraciniai teismai nevykdo kontrolės tais klausimais, kurie išskirtinai priklauso Konstitucinio teismo kompetencijai. Taip pat kaip ir Konstitucinio teismo atveju, teisėkūros kontrolė vykdoma dviem būdais: vertinant pačio administracinio teisės akto turinį, arba jo priėmimo procedūrinį legitimumą.

Taigi, teisėkūros kontrolė Lietuvoje pagrįde yra vykdoma Konstitucinio Teismo, kuriam yra suteikti įgaliojimai vertinti įstatymus ir poįstatyminius teisės aktus išskyrus tuos atvejus, kai keliamas klausimas dėl norminių administracinių aktų teisėtumo, tokias bylas nagrinėja administraciniai teismai.

3. Lietuvos teisinės sistemos jurisdikcijos posistemė

Tai plačiausia ir struktūriškai sudėtingiausia Lietuvos teisinės sistemos posistemė, apimanti dvi skirtingas valdžias – vykdomąją ir teisminę. Abejoms yra keliami pareiga įgyvendinti įstatymų leidžiamosios valdžios priimtus įstatymus ir (ar) kitus teisės aktus. Abi valdžios įgyvendina įstatymus, tačiau tai daro skirtingai, kadangi joms priskirtos kompetencijos nėra vienodos. Vykdomoji valdžia per Vyriausybę, jai pavaldžias ministerijas bei Prezidentą atsako už valstybės vidaus, užsienio politikos klausimus, valstybės biudžeto formavimo ir kitus procesus, tad realizuoja teisės normas administraciniais būdais. Teisminė valdžia tai daro per bendrosios, specialiosios kompetencijos teismus ir Konstitucinį Teismą – vykdydami teisingumą, vadovaudamiesi Konstitucija, Seimo sukurtais įstatymais ir kitais teisės aktais. Esminis skirtumas tarp jų yra funkcijos atlikimo priešastys. Teisminė valdžia pradeda įgyvendinti įstatymus, kai subjektai nesilaiko nustatyto reguliavimo ar kilus teisiniu ginčui tarp keleto subjektų yra būtina teisminė prievarta arba ginčo išsprendimas. Tuo tarpu vykdomajai valdžiai būdingas pozityvus teisės taikymas, kuriuo siekiama įgyvendinti institucijų tikslus, kurie kyla iš įstatymų. Šių subjektų atliekami procesai yra sudedamoji jurisdikcijos funkcinės posistemės dalis, tad tolimesnė jos analizė atliekama aptariant kiekvieną iš svarbiausių subjektų: pristatoma, kaip jie įgyvendina įstatymus ir teisės aktus, už kokius kitus procesus atsako ir kokios jų kompetencijų ribos.

3.1. Vykdomoji valdžia teisės įgyvendinimo ir taikymo aspektu

Vykdomąją valdžią A. Bakaveckas apibūdina kaip teisės taikomąją valdžią, kuriai pavedama organizuoti Konstitucijos, parlamento priimtų įstatymų įgyvendinimą. (Bakaveckas, 2007, p. 139). Šiai valdžiai neegzistuojant, valstybė nebūtų pajėgi funkcionuoti, kadangi nebūtų institucijų ir (arba) pareigūnų, kurie galėtų užtikrinti, kad visuomenė laikytųsi galiojančių taisyklių, santykių reguliavimo. Ir atvirkščiai – nesant bent vienai iš kitų valdžių, vykdomoji valdžia neturėtų įstatymų ir kitų teisės aktų, kuriuos reikėtų įgyvendinti, taip pat, jei visuomenės nariai jų nesilaikytų, nebūtų kas užtikrintų teisingumą – tad visos valdžios yra priklausomos viena nuo kitos.

Vykdomosios valdžios indėlis į valstybės valdymą bei jurisdikcijos posistemės funkcionavimą pasireiškia tokiais būdais, kaip poveikio darymas visuomenės ir pavienių jos narių veiklai ir elgesiui bei privertimu laikytis teisės aktų nustatytos tvarkos. Vykdomoji

valdžia savo atliekamuose procesuose pasižymi organizuotumu – ši savybė yra būtina atsižvelgiant į institucijų, esančių šioje struktūroje, mastą ir tai, kad jos yra atsakingos už pagrindinius valstybės atributus, tokius kaip švietimas, finansai, vidaus ir užsienio reikalai, kariuomenė ir kt. Jų veiklos koordinavimas, stipri komunikacija ir nepertraukiamas bendradarbiavimas yra būtinybė. J. Miliuvienės ir A. Pumpučio nuomone, prie jau išvardytų vykdomosios valdžios funkcijų reikėtų pridėti ir itin svarbią apsauginę funkciją, kuri pasireiškia per viešosios tvarkos užtikrinimą, visuomenės saugumą, bei institucijų, atsakingų už saugumą, veiklos kryptį nustatymą. Lietuvos Respublikos Konstitucijai yra būdingas dualistinės vykdomosios valdžios modelis – ji yra įgyvendinama Vyriausybės ir Prezidento. (Birmontienė *et al.*, 2017, p. 531). Abu yra savarankiški subjektai ir turi atskiras funkcijas, t. y. daugeliu atvejų veikia nepriklausomai vienas nuo kito. Tačiau Konstitucija numato ir sritis, kuriose šie subjektai turi veikti drauge, kaip kad užsienio politikos vykdymas, pavyzdžiui, kai Prezidentas Vyriausybės teikimu skiria ir atšaukia diplomatinis atstovus (Konstitucijos 84 str. 1 ir 3 d.).

Vykdomoji valdžia turi didelę institucijų struktūrą, kurios įgyvendina įvairius procesus – sklandžiam ir efektyviam jų darbui yra būtinas stiprus organizuotumas. Veiksmų koordinavimo ir vadovavimo šioms institucijoms vaidmuo priklauso Vyriausybei. J. Miliuvienė ir A. Pumputis vyriausybę apibūdina kaip kolegialią vykdomosios valdžios instituciją – ji yra savarankiška ir atskirta nuo likusių valstybinių valdžių. Tai vykdomoji ir tvarkomoji valstybės institucija, vykdanči įstatymus ir kitus teisės aktus, tvarkanti krašto reikalus, užtikrinanti valstybės saugumą (Birmontienė *et al.*, 2017, p. 531). Tai abstraktus Vyriausybės atsakomybių apibūdinimas, nedetalizuojantis konkrečių procesų, kuriuos ji atlieka, tačiau leidžiantis suprasti, kokį svorį valstybės valdyme turi šis subjektas. Papildant šią sampratą, svarbu paminėti, kad kolegialumas Vyriausybėje kyla iš fakto, kad jai priklauso ministerijų vadovai ir Ministras Pirmininkas. Atsižvelgiant į tai, vykdomosios valdžios institucijų sistemoje vyriausybė įgauna svarbiausią vietą (Bakaveckas, 2005, p. 257). Šią svarbą pabrėžia ir Konstitucinis Teismas nutarime, kuriame nurodo, jog „pagal Konstituciją negalima tokia situacija, kad valstybėje nebūtų veikiančios Vyriausybės kaip valstybės funkcionavimą užtikrinančios ir nepertraukiamai įgyvendinančios valstybinį valdymą kolegialios vykdomosios valdžios institucijos, t. y. nei pagal Konstituciją įgaliojimus veikti turinčios Vyriausybės, nei Vyriausybės, kuriai pagal Konstituciją būtų pavesta eiti pareigas bent laikinai.“ (Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas).

Remiantis autorių išsakyta nuomone ir Konstitucinio teismo nutarimu, darytina prielaida, kad atsakomybės, kurios pavestos būtent Vyriausybei, yra per daug svarbios valstybės kasdieniam funkcionavimui, todėl yra būtinybė užtikrinti nepertraukiamą Vyriausybės egzistavimą ir jos veiklos tęstinumą. Detalizuojant šios institucijos atliekamas funkcijas, visų pirma, reikia įsigilinti į Konstitucijos 94 str., kuriame įtvirtinta, kad Vyriausybė: vykdo įstatymus, Seimo nutarimus dėl jų įgyvendinimo, Respublikos Prezidento dekretus, koordinuoja ministerijų ir kitų savo įstaigų veiklą, tvarko krašto reikalus, saugo Lietuvos teritorinę neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką, rengia valstybės biudžeto projektą ir jį vykdo, rengia ir teikia Seimui svarstyti įstatymų projektus, atsako už diplomatinių santykių plėtrą bei ryšių palaikymą su tarptautinėmis organizacijomis ir užsienio valstybėmis bei įgyvendina kitas, Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintas funkcijas. Vykdydama šias funkcijas Vyriausybė privalo vadovautis ir tarptautinėmis sutartimis, Vyriausybės programa, savo veiklą derindama su Valstybės pažangos strategija (Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymo 3 str.).

Atsižvelgiant į platų pareigybių sąrašą pastebėtina, kad Seimas, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios subjektas, turi galimybę kontroliuoti Vyriausybės veiklą per kuriamus įstatymus. Vyriausybė ir jos nariai taip pat yra atskaitingi Seimui ir bent kartą per metus privalo teikti savo veiklos ataskaitą – tokia pareiga gali kilti tiek visai Vyriausybei, tiek ir konkrečiam ministrui (Konstitucijos 101 str.). Tai svarbus aspektas žinant, jog visos valdžios iš esmės yra savarankiškos, tačiau vertinant hierarchiškai, Vyriausybė yra priklausoma nuo Seimo valios ir pasitikėjimo. Konstitucijoje išvardintas Vyriausybės įgaliojimų sąrašas nėra baigtinis jame nurodomos tik svarbiausios Vyriausybės funkcijos, kadangi toks reguliavimas būtų itin nepraktiškas žinant, kad Vyriausybė atsako už platų sąrašą sričių, kurios yra priklausomos nuo įvairių pokyčių, pavyzdžiui: ekonominės, geopolitinės, švietimo, saugumo padėties valstybėje ir kitų galimų faktorių. Todėl Vyriausybės veikla yra reguliuojama ir kitų, aukščiau išvardytų, teisės aktų.

Tęsiant Vyriausybės atsakomybių analizę, išskirtina jos tvarkomoji funkcija, kuri kyla iš Konstitucinės nuostatos „tvarko krašto reikalus“. Ji realizuojama, kai vyriausybė „atlieka ūkio, finansų, socialinės apsaugos ir darbo, švietimo, kultūros, sveikatos apsaugos ir kitų sričių valstybės valdymo funkcijas, įgyvendina šiose srityse valstybės politiką“ (Birmontienė *et al.*, 2017, p. 541). Šių tikslų įgyvendinimui yra pasitelkiamos ministerijos – kiekviena iš jų atsako už vienos iš paminėtų sričių priežiūrą, o visą jų veiklą koordinuoja Vyriausybė. Įgyvendindama tvarkomąją funkciją, ji neatsiejamai vykdo ir Seimo priimtus įstatymus: „Pagal Konstitucijos

94 straipsnio 2 punkto nuostata, kad Vyriausybė vykdo įstatymus, Vyriausybės pareiga priimti poįstatyminius aktus, būtinus įstatymams įgyvendinti, kyla tiesiogiai iš Konstitucijos.“ (Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 30 d. nutarimas). Vyriausybė šiuos aktus gali priimti tiek savo pačios iniciatyva, tiek ir Seimo pavedimu.

Kita itin svarbi ir išimtinai priklausanti Vyriausybės kompetencijai funkcija yra biudžeto rengimas. Vyriausybei suteikta teisė planuoti valstybinių lėšų paskirstymą nurodant, iš kur tikimasi jas gauti ir kokiems tikslams jos bus skiriamos. Tai yra daroma atsižvelgiant į valstybės prisiimtus finansinius įsipareigojimus (taip pat ir tarptautinius), įvertinus realią valstybės ekonominę, finansinę padėtį (Birmontienė *et al.*, 2017, p. 543). Vyriausybei taip pat kyla pareiga atliepti ir tuo metu esančius svarbiausius visuomenės poreikius, pvz.: šiuo metu skiriamas dėmesys valstybės saugumo priemonių stiprinimui, Covid-19 pandemijos valdymui ir pan. Svarbu, kad lėšos būtų paskirstomos proporcingai ir kiekviena iš valstybės institucijų turėtų pakankamą finansavimą savo funkcijoms atlikti. Seimui patvirtinus biudžeto projektą, Vyriausybei kyla konstitucinė pareiga jį vykdyti – turi būti surenkama numatyta suma lėšų, o po to ji paskirstoma pagal tai, kaip buvo suplanuota.

Vyriausybė turi konstitucinę teisę prisidėti prie teisėkūros proceso, reikšdama įstatymų leidybos iniciatyvas, rengdama teisės aktų projektus ir (ar) leisdama poįstatyminius teisės aktus, neprieštaraujančius Seimo priimtiems įstatymams. Ši teisė jau buvo aptarta plačiau teisėkūros posistemės potemėje, todėl nebus toliau plėtojama.

Vykdomoji valdžia, koordinuodama ministerijų veiklą, turi veikti efektyviai, stabiliai ir organizuotai. Todėl Vyriausybė, būdama aukščiausia ir pagrindinė šios valdžios institucija, turi pareigą koordinuoti jai pavaldžių ministerijų veiklą tam, kad būtų įgyvendinami įstatymai, kiti teisės aktai ir Vyriausybės priimti nutarimai. Ministrai, analogiškai, kaip ir Vyriausybė, teikia veiklos ataskaitas Seimui, tokią pareigą turi ir prieš Vyriausybę, kuriai yra tiesiogiai pavaldūs.

Išvardinti procesai yra pagrindinės Vyriausybės atliekamos funkcijos ir veiklos kryptys. Žvelgiant iš procedūrinės pusės, Vyriausybė valstybės valdymo klausimais privalo rinktis į posėdžius, kur visų Vyriausybės narių balsų dauguma yra priimamas poįstatyminis teisės aktas – nutarimas (Konstitucijos 95 str.). Vyriausybė, kaip vykdomosios valdžios institucija, turi konstitucinę pareigą priimti šiuos teisės aktus tam, kad būtų įgyvendinami Seimo priimti įstatymai. Įstatymų leidžiamoji valdžia gali atskirai įpareigoti Vyriausybę parengti nutarimą. Svarbu atkreipti dėmesį, kad nepriklausomai nuo to, ar Seimas paves Vyriausybei priimti poįstatyminį teisės aktą ar ne, Vyriausybė gali juos priimti ir savo pačios iniciatyva, kadangi jai tokią teisę garantuoja Konstitucija.

Kitas svarbus subjektas vykdomojoje valdžioje yra valstybės vadovas – Respublikos Prezidentas. Jo institutas atstovauja ir formuoja valstybės ir jos visuomenės bei kultūros įvaizdį užsienio valstybėms, o Konstitucinis Teismas Prezidentą įvardija kaip Lietuvos Respublikos personifikaciją (Konstitucinio teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas). Skirtingai nei Vyriausybė, Prezidentas „tai vienasmenis valstybės vadovas, kuriam įgaliojimai suteikiami rinkimų būdu“ (Bakaveckas, 2005, p. 242), kai tuo tarpu Vyriausybė yra kolegiali ir nėra tiesiogiai renkama visuomenės. Lietuvoje, formaliai vertinant, Prezidentas nėra vykdomosios valdžios vadovas, tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtinti jo įgaliojimai ir turimas vaidmuo suteikia jam ganėtinai nemažą įtaką valstybės valdyme. Dalis jo įgaliojimų apima galimybę prisidėti prie kitų valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų formavimo ir poveikio joms darymo. Paraleliai su vyriausybe, Prezidentas taip pat vadovaujasi Konstitucijos nuostatomis, kuriose įtvirtinti jo įgaliojimai ir veiklos kryptis, bei įstatymais kurie konkretizuoja šias nuostatas. Kaip yra ne kartą išaiškinęs Konstitucinis Teismas, Lietuvos Respublikai būdingas dualistinis vykdomosios valdžios modelis, todėl yra du jos atstovai: Vyriausybė ir Respublikos Prezidentas. Jau minėta, jog jie veikia autonomiškai vienas kito atžvilgiu ir yra savarankiški subjektai, tačiau turi ir bendrai vykdomų pareigų, kaip, pavyzdžiui, užsienio politikos klausimai. Skirtingai nei Vyriausybės analizės metu, Prezidento, kaip vykdomosios valdžios, vaidmenį geriausiai galima suprasti per jo santykį su pagrindinėmis valstybinėmis institucijomis t. y. Seimu, teismais ir Vyriausybe. Tokį klasifikavimą siūlo ir A. Bakaveckas nurodydamas, jog Konstitucijos 84 str. įtvirtinti Prezidento įgaliojimai gali būti skirstomi pagal tai, su kuria iš trijų valdžių jie yra susiję (Bakaveckas, 2007, p. 245).

Santykiyje su Vyriausybe abu subjektai didžiąją dalį savo kompetencijos įgyvendina autonomiškai ir yra savarankiški, tačiau tuo pačiu turi ir bendrai atliekamų pareigų. Taip pat pastebėtina, jog Vyriausybė yra dalinai priklausoma nuo Prezidento instituto, kai yra kalbama apie jos formavimą bei veiklą. Taip yra todėl, kad, remiantis Konstitucijos 84 str. 4 ir 5 p., Prezidentas Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Ministrą Pirmininką bei paveda jam sudaryti Vyriausybę, tvirtina jos sudėtį. Paraleliai yra ir su pačia Vyriausybe, ne tik jos pirmininku: remiantis Konstitucijos 84 str. 7 p., Prezidentas priima Vyriausybės atsistatydinimą ar, esant reikalui, gali pavesti ir toliau eiti pareigas, taip pat yra numatyta galimybė vieną iš ministrų paskirti eiti Ministro Pirmininko pareigas iki kol bus sudaryta nauja Vyriausybė. Toks pats reguliavimas yra numatytas ir pačių ministrų atžvilgiu – Prezidentas gali priimti atsistatydinimą arba pavesti toliau eiti pareigas, tol kol nebus paskirtas naujas ministras. Tad

Vyriausybės darbo pradžiai, jos ministrų ir Ministro Pirmininko išrinkimui yra svarbi Prezidento valia, bet tam tikrais atvejais reikalingas ir Seimo pritarimas. Tuo pačiu metu susiduriama ir su atvirkštine situacija, kai Prezidentas yra priklausomas nuo Vyriausybės valios: „Kad Respublikos Prezidento dekretai, nurodyti Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose turėtų galią, jie privalo būti pasirašyti Ministro Pirmininko arba atitinkamo ministro“ (Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas). Dėl to kyla Prezidento suinteresuotumas aktyviai veikti paskiriant Ministrą Pirmininką, bei patvirtinti ministrus, kadangi nuo Vyriausybės funkcionalumo priklauso ir jo dekretų teisėtumas. Aptarti pavyzdžiai parodo, kad tam tikri procesai yra priklausomi nuo vienos iš šalių valios, tačiau Konstitucijoje yra įtvirtinti atvejai, kai yra reikalinga abiejų vykdomosios valdžios subjektų valia. Drauge su Vyriausybe, kaip tai nurodyta Konstitucijos 84 str. 1 d., Prezidentas formuoja ir sprendžia užsienio politikos klausimus – tai siaurąją prasme apima Lietuvos Respublikos sudarytų tarptautinių sutarčių pasirašymą, kurios vėliau teikiamos Seimui ratifikuoti, Vyriausybės teikimu skiria ir atšaukia diplomatinis atstovus tarptautinėse organizacijose ir užsienio valstybėse (Konstitucijos 84 str. 3 d.), priima užsienio valstybių diplomatinis atstovų įgaliojamuosius ir atšaukiamuosius raštus bei teikia aukščiausio laipsnio diplomatinis rangus.

Santykiyje su Seimu jo, kaip valstybės vadovo ir vykdomosios valdžios atstovo, pareigos yra reglamentuojamos Konstitucijos 84 str. baigtiniame sąraše ir nėra numatyta, jog šiuos įgaliojimus būtų galima aiškinti plečiamai, kitaip tariant, jis negalėtų įgyvendinti jokių kitų pareigų, jei jos būtų įtvirtintos įstatymų pagrindu. Tačiau yra taikoma išimtis, kai Prezidento įgaliojimai dalinai reguliuojami pačio Seimo, kadangi jis, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios pagrindinis subjektas, gali įstatymų pagrindu konkretizuoti, kokius valstybės pareigūnus gali skirti Prezidentas. Taip yra todėl, kad pačioje Konstitucijoje, o konkrečiai 84 str., nėra detalčiai reglamentuota, už kokių pareigūnų skyrimą jis yra atsakingas. Pastaraisiais metais Seimas vis dažniau priima įstatymus minėto Konstitucijos straipsnio kontekste, kurių pagrindu yra didinamas Prezidento įgaliojimų skaičius. Jis turi teisę skirti Lietuvos Respublikos generalinį prokurorą penkerių metų kadencijai, Lietuvos aukščiausiojo teismo pirmininką, Konstitucinio teismo pirmininką, valstybės kontrolierių, Lietuvos banko valdybos pirmininką ir kt. – šiuos skyrimus jis įtvirtina savo dekretuose. Žinoma, tokie įstatymai, negali viršyti Konstitucijoje įtvirtintų įgaliojimų ribos. Remiantis Konstitucijos 84 str. 20 p., Prezidentas yra įgaliojamas skelbti eilinius Seimo rinkimus, o esant poreikiui gali skelbti ir pirmalaikius Seimo rinkimus, kurių tvarka numatyta Konstitucijos 58 str. 1 ir 2 d. – kai Seimas nepatvirtina vyriausybės programos per 30 dienų nuo jos pateikimo arba nepritaria programai du kartus per 60 dienų

nuo pirmojo pateikimo, taip pat tuo atveju, jei Seimas pareiškia tiesioginį nepasitikėjimą Vyriausybe ir vyriausybė pateikia siūlymą Prezidentui skelbti pirmalaikius rinkimus. Toks reglamentavimas suformuoja tam tikrą Seimo priklausomybę nuo Prezidento valios, nors ji ir yra sąlygota. Pabrėžtina, jog pirmalaikių rinkimų pagrindu išrinktam Seimui Konstitucija taip pat suteikia teisę skelbti pirmalaikius Respublikos Prezidento rinkimus, jei už tai balsuoja 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma ir tai yra padaroma per pirmąsias 30 dienų, skaičiuojant nuo pirmojo posėdžio datos (Konstitucijos 58 str. 2 d.). Tad Prezidento sušaukti pirmalaikiai rinkimai gali sudaryti situaciją, kai Seimas nusprendžia, jog yra poreikis anksčiau laiko rinkti ir naują valstybės vadovą.

Tęsiant analizę išskirtinas būtinas bendras abiejų valdžių darbas ir krašto apsaugos klausimais: nors Prezidentas Konstitucijoje ir yra apibrėžtas kaip vyriausiasis valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas, jo veiksmai privalo būti derinami su Seimu, kai jie yra susiję su aukščiausių karinių laipsnių suteikimu, kariuomenės vado bei saugumo tarnybos vadovo skyrimu ir atleidimu. Jei į Lietuvos valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą ir saugumą kėsintųsi ginkluotosios pajėgos, valstybės vadovas turi teisę priimti sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karinės padėties įvedimo ir visuotinės mobilizacijos šaukimo, tačiau vėlgi, visus šiuos sprendimus jis yra įpareigotas teikti artimiausiam Seimo posėdžiui, kurio metu jie turėtų būti patvirtinti. Analogiška situacija yra ir tuo atveju, kai Prezidentas nori skelbti nepaprastąją padėtį, kai valstybėje dėl ekstremalios situacijos yra susiduriama su grėsme valstybės konstitucinei santvarkai, visuomenės rimčiai ir nėra kitų galimybių situacijai suvaldyti, kaip tik šios padėties paskelbimu (Lietuvos Respublikos nepaprastosios padėties įstatymas 3 str. 1 d.). Prezidentas taip pat gali veikti ir teisėkūros procese, teikdamas teisės aktų iniciatyvas, vetuodamas Seimo priimtus įstatymus arba juos pasirašydamas – apie tai plačiau aptariama Teisėkūros posistemės potemėje. Vertinant jo vykdomus įgaliojimus pastebėtina, kad svarbiausiais klausimais Prezidentui yra būtinas Seimo pritarimas, kas iš esmės suvaržo jo, kaip vykdomosios valdžios atstovo, vaidmenį ir tuo pačiu suteikia didesnę svarbą vyriausybės vykdomai veiklai. Tačiau tai nepaneigia jo kaip tautos atstovo ir valstybės lyderio vaidmens.

Teisminės valdžios atveju, Prezidento vaidmuo daugiausiai atskleidžiamas teisėjų skyrimo, atleidimo ar paaukštinimo klausimais. Konstitucijos 84 str. 11 p. yra įtvirtinti svarbūs įgaliojimai, leidžiantys jam aktyviai prisidėti prie teismų formavimo. Šiame punkte nurodyta, jog Prezidentas Seimui teikia aukščiausiojo teismo teisėjų kandidatūras, o juos išrinkus, jis iš išrinktų teisėjų teikia teismo pirmininko kandidatūrą, analogiška situacija yra ir su apeliacinės

instancijos teismu, ten taip pat reikalingas Seimo pritarimas. Tačiau judant teismine hierarchija žemyn, Prezidentas įgauna visišką autonomiją ir tiek apylinkės, tiek apygardos teismų teisėjus bei pirmininkus gali skirti be Seimo pritarimo, kadangi jam šiuo klausimu nėra suteikti jokie įgaliojimai. Šioje vietoje aktualus Konstitucinio Teismo nutarimo citata „<...> įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti, kokie subjektai parenka teisėjų kandidatūras Respublikos Prezidentui. Ši funkcija gali būti priskirta ir teisingumo ministrai, tačiau teisingumo ministro teisė parinkti teisėjų kandidatūras Respublikos Prezidento nesaisto.“ (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Seimas turi teisę įstatymų pagrindu nustatyti, kas padės Prezidentui teisėjų kandidatūros klausimais, tačiau galutinis žodis vis tiek yra paliekamas Prezidento valioje, taip pabrėžiant jo įgaliojimų svarbą teismų formavime.

Taigi, dalį jurisdikcijos posistemės funkcijų įgyvendina vykdomosios valdžios atstovai kuriems pavesta organizuoti Konstitucijos, parlamento priimtų įstatymų įgyvendinimą, darant poveikį visuomenei, palaikant viešąją tvarką ir kt. Lietuvos teisinėje sistemoje vykdomąją valdžią atstovauja Vyriausybė ir Respublikos Prezidentas, abu veikiantys autonomiškai ir didžiąją dalį jiems priskirtų kompetencijų galintys įgyvendinti savarankiškai, išskyrus, keletą atvejų, kai privalo veikti drauge, pavyzdžiui, užsienio politikos formavimo klausimais. Suteiktų įgaliojimų apimti, Vyriausybė turi gerokai didesnę kompetenciją už Respublikos Prezidentą, todėl ji yra laikytina pagrindine vykdomosios valdžios atstove, o Respublikos Prezidento vaidmuo valstybėje apibūdinamas kaip Lietuvos Respublikos personifikacija, atsakingas už atstovavimą valstybės įvaizdžio formavimą ir jos atstovavimą tarptautiniu lygmeniu.

3.2. Teisminė valdžia kaip jurisdikcijos posistemės pamatas

Jurisdikcijos funkcinės posistemės funkcionavimui nepaprastai svarbus ir teisminės valdžios indėlis. Ji, skirtingai nei vykdomoji valdžia, įstatymus įgyvendina užtikrindama teisingumą valstybėje. Jos svarba yra pažymima moksliniuose darbuose, pavyzdžiui: „jeigu vienai valdžios šakai priskiriama teisė leisti įstatymus, o kitai – juos vykdyti, tai teismui tenka vienas atsakingiausių uždavinių – aiškinti teisę ir ją taikyti, vykdam teisingumą“ (Valančius, 2000, p. 9). Tokia teisė jai suteikiama Konstitucijos 109 str. 1 d. pagrindu: „teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.“ (Konstitucijos 109 str. 1 d.), tad jokia kita institucija Lietuvoje neturi teisės vykdyti teisingumą valstybės vardu. Teismai įgyvendina teisingumą per baudžiamųjų, administracinių ir civilinių bylų nagrinėjimą, kuriuose jie priima sprendimus bei

nuosprendžius. Spręsdami šias bylas, teismai neretai veikia ir kaip neoficialus teisėkūros subjektas, kadangi priimdami sprendimus turi galimybę padengti įstatymuose paliktas spragas ar sukurti precedentą, kurio pagrindu vėliau bus sprendžiamos kitos analogiškos bylos. Svarbu paminėti, kad nors įstatymuose ir yra įtvirtintos ikiteisminės ginčų nagrinėjimo institucijos, kaip, pavyzdžiui, darbo ginčų komisija, į kurią yra privaloma kreiptis tais atvejais, kai tarp darbdavio ir darbuotojo kyla teisinis ginčas iš darbo santykių nurodytų Darbo kodekse 215 str. (Lietuvos Respublikos Darbo ginčų komisijos reglamento 4 p.) arba mokestinių ginčų komisija, kuri nagrinėja ginčus tarp mokesčių mokėtojo ir centrinio mokesčių administratoriaus (Mokestinių ginčų nuostatų 6.1. p.). Nei viena iš jų neprilygsta teismo kompetencijai ir abiejų priimti sprendimai gali būti skundžiami teismui, jei netenkina vienos ar abiejų ginčų šalių. Ikiteisminių ginčo nagrinėjimų institucijų paskirtis teisinėje sistemoje – sumažinti bylų krūvį, tenkantį teismams, ir tuo pačiu prisidėti prie proceso optimizavimo. Atsižvelgiant į tai, kad bylos nagrinėjimas kartais gali tęstis net keletą metų, ikiteisminės ginčų nagrinėjimo institucijos čia turi reikšmingą vaidmenį.

Tai, kad ginčo šalys gali skųsti ikiteisminių ginčų nagrinėjimo institucijų sprendimus, iš esmės atspindi teisminės valdžios išimtinumą – nei viena iš ikiteisminių institucijų negali vykdyti teisingumo, kaip ir neturi teisės priimti tokios galios sprendimus, kuriuos priima teismai. Remiantis Konstitucijos 109 str. 2 d., teismai, atlikdami savo funkcijas, privalo būti nepriklausomi, jie turi atsiriboti nuo bet kokio galimo išorės poveikio ir išlikti nešališki bylos nagrinėjimo metu, o esant sąsajų su bylos dalyviais ar turint asmeninį interesą, privalo nusišalinti (Civilinio proceso kodeksas 65 str.) – teismų nepriklausomumas demokratinėje valstybėje yra ne tiek privilegija, kiek pareiga (Kuconis *et al.*, 2001, p. 32). Teismų darbą reguliuoja procesinės normos, kurių paskirtis yra užtikrinti, jog teisingumo įgyvendinimas ir bylos nagrinėjimas vyktų nuosekliai ir aiškiai. Šios normos apima didžiąją dalį teismo funkcijų ir tik pavieniais atvejais yra suteikiama diskrecija teismui pačiam priimti sprendimą, kaip reikėtų spręsti klausimą.

Lietuvos teismų sistema skirstoma į tris pagrindines dalis. Pirmoji – bendrosios kompetencijos teismas: į šią kategoriją patenka apylinkės teismai, apygardos teismai, Lietuvos apeliacinis teismas ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas; antroji – specializuoti teismai, t. y. apygardų administraciniai teismai ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. Trečioji dalis yra Konstitucinis Teismas, kuris nėra priskirtinas nei vienai iš minėtų kategorijų. Kiekvienas iš šių teismų atsako už skirtingų teisės šakų bylų sprendimą. Bendrosios kompetencijos teismai nagrinėja civilines ir baudžiamąsias bylas, o apylinkės teismų

kompetencijai priskirta nagrinėti dar ir administracinių pažeidimų bylas. Specializuotos kompetencijos teismai nagrinėja bylas dėl ginčų, kylančių iš administracinės teisės santykių. Konstitucinis Teismas garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisingumą, sprendžiamas, ar įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai neprieštarauja Konstitucijai, taip pat, ar Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktai neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams. Norint atskleisti šių teismų veiklos specifiką Jurisdikcijos posistemės kontekste, jie yra analizuojami skirstant pagal kompetenciją ir hierarchinę struktūrą.

3.2.1. Bendrosios kompetencijos teismai

Bendrosios kompetencijos teismų sistema yra sudaryta iš keturių grandžių: pirmoji ir žemiausioji grandis – apylinkės teismai, antroji grandis – apygardos teismai, trečioji – Lietuvos apeliacinis teismas ir ketvirtoji, aukščiausiaji grandis, yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Kiekvieno iš jų jurisdikcija ir atliekamos funkcijos yra įtvirtintos Teismų įstatyme ir procesą reglamentuojančiuose įstatymuose, kaip, pavyzdžiui, Civilinio proceso įstatymas, Baudžiamojo proceso įstatymas ir t. t. Šioje sistemoje yra trys instancijos: pirmoji instancija dažniausiai yra apylinkės teismai, tačiau tam tikrais atvejais ir apygardos teismai, pavyzdžiui, Civilinio proceso kodekso 27 str. 2 p. numato, kad ginčus dėl autorinių neturtinių teisinių santykių, kaip pirmoji instancija, sprendžia apygardos teismas. Apeliacinė instancija – apylinkės teismo byloms apeliacinę instanciją atstovauja apygardos teismas, o apygardos teismui – Lietuvos apeliacinis teismas. Galiausiai, kasacinė instancija – kasacinius skundus nagrinėja tik Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. Konstitucinis teismas nutarime yra pažymėjęs, jog „žemesnės instancijos teismai nei administraciniu, nei organizaciniu atžvilgiais nėra pavaldūs aukštesnės instancijos teismams, o aukštesnės instancijos teismai negali kištis į žemesnės instancija nagrinėjamas bylas, nurodinėti, kaip jas spręsti“ (Kūris et al., 2011, p. 111). Nors aukštesnės grandies įstatymai ir negali kištis, nurodydami žemesnės grandies teismams, kaip jie turėtų spręsti bylą, tai jiems taip pat nesuteikia ir visiškos autonomijos bylų nagrinėjime. Žemesnės grandies teismai privalo vadovautis aukštesniųjų teismų sukurtais precedentais ir bendra teismų praktika, kai faktinės bylos aplinkybės yra analogiškos jau išnagrinėtoms aukštesniųjų teismų bylose – „instancinė sistema turi sudaryti prielaidas formuoti vienodai (nuosekliai, nepriekaištingai) teismų praktikai“ (Kūris et al., 2011, p. 111). Pabrėžtina, kad vienodos praktikos laikymasis yra privalomas ne tik žemesnės grandies

teismams, tačiau ir tiems teismams, kurie tą praktiką suformavo – Lietuvos Aukščiausiajam Teismui yra privalomas jo paties sukurtas precedentas.

Apylinkės teismai, priklausantys žemiausiai teismų sistemos grandžiai, t. y. pirmai instancijai, yra steigiami įstatymų pagrindu, jie gali būti sudaryti iš teritorinių padalinių – apylinkės teismo rūmų, kurių skaičius bei teritorinis pasiskirstymas taip pat yra reglamentuojamas įstatymo (Teismų įstatymo 14 str. 2 d.). Jiems pagal kompetenciją yra priskiriamos nagrinėti šios bylos: civilinės ir baudžiamosios teisės, administracinių teisės pažeidimų bylos, taipogi bylos, susijusios su sprendimų arba nuosprendžių vykdymu (Teismų įstatymo 15 str.). Taip pat esant poreikiui, apylinkės teismo teisėjai veikia kaip ikiteisminio tyrimo teisėjai. Tai tik pagrindinės apylinkės teismo atliekamos funkcijos, tačiau jų yra ir daugiau. Pastebėtina, kad apylinkės teismas nagrinėja ne visas civilines ir baudžiamąsias bylas: tiek Civilinio proceso kodekso 27 str., tiek ir Baudžiamojo proceso kodekso 225 str. numato atvejus, kuriais bylas, kaip pirmosios instancijos teismas, privalo nagrinėti apygardos teismai. Tai gali būti itin sudėtingos bylos, kaip kad padaryta sunki arba labai sunki nusikalstama veika arba ieškinys, kuriame reikalauja priteisti didelę sumą, t. y. daugiau nei 40 tūkstančių eurų. Civilinio proceso kodekse numatyti ir konkretūs teisiniai ginčai, kurie priklauso apygardos teismų kompetencijai, pavyzdžiui, dėl autorinių neturtinių teisinių santykių, kai viena iš proceso šalių yra užsienio valstybė, dėl juridinių asmenų bankroto ir restruktūrizavimo ir pan. Apylinkės teisme įprastai byla yra nagrinėjama vieno teisėjo, tačiau teismo pirmininkas civilinėse bylose turi teisę skirti ir trijų teisėjų kolegiją tais atvejais, kai byla yra sudėtingo pobūdžio (Civilinio proceso kodeksas 62 str.). Panašus reglamentavimas yra ir baudžiamųjų bylų atveju, tačiau, skirtingai nei civilinėse, Baudžiamojo proceso kodeksas nedetalizuoja kokiais pagrindais turėtų būti skiriama trijų teisėjų kolegija, tačiau manytina, kad tai turėtų būti susiję tiek su bylos sudėtingumu, tiek su jos apimtimi (Kūris *et al.*, 2011, p. 115).

Apygardos teismas – tai antroji bendrosios kompetencijos teismų grandis. Šių teismų, skirtingai nei apylinkės, Lietuvoje yra gerokai mažiau – tik 5 teismai, įsteigti Vilniaus, Klaipėdos, Kauno, Šiaulių ir Panevėžio apygardose. Atitinkamai kiekvienas iš jų apima tam tikrą dalį apylinkės teismų. Apygardos teismai atlieka dvejopas funkcijas: teismas veikia kaip pirmoji instancija, kai pagal kompetenciją ir įstatymus jam priskirta nagrinėti sudėtingesnes bylas, tokias kaip dėl autorinių neturtinių teisinių santykių, civilinių viešo konkurso teisinių santykių, dėl bankroto ir restruktūrizavimo, dėl turtinės ir neturtinės žalos, padarytos pažeidžiant nustatytas pacientų teises, atlyginimo ir kitais įstatyme numatytais atvejais (Civilinio proceso kodekso 27 str.). Analogiškai yra ir baudžiamosiose bylose: apygardos

teismui priskirta nagrinėti bylas, kuriose buvo įvykdytos sunkios arba labai sunkios nusikalstamos veikos, taip pat, kai nusikalstama veika buvo įvykdyta asmens, tuo metu ėjusio Respublikos Prezidento, teisėjo, Seimo ar Vyriausybės nario bei prokuroro pareigas. Kai kurias bylas išimtinai gali nagrinėti tik Vilniaus apygardos teismas: Civilinio proceso kodekso 28 str. įtvirtinta, jog jis vienintelis gali nagrinėti ginčus dėl patentų, prekės ženklų ir įvaikinimo klausimų, kai jie vienaip ar kitaip yra susiję su užsieniu, pvz., kai norima įvaikinti Lietuvos Respublikos pilietybę turintį vaiką, kurio gyvenamoji vieta yra užsienyje. Bylų nagrinėjimui, panašiai kaip ir apylinkės teisme, dažniausiai yra skiriamas vienas teisėjas, tačiau vėlgi tam yra numatytos ir išimtys, kurių, skirtingai nei apylinkės teisme, yra daugiau. Teismo arba civilinių bylų skyriaus pirmininkas turi teisę skirti trijų teisėjų kolegiją, jei byla yra sudėtinga. Panašus reglamentavimas yra ir su baudžiamosiomis bylomis, tačiau čia, skirtingai nei apylinkės teismų atveju, atsiranda imperatyvus reikalavimas sudaryti trijų teisėjų kolegiją tais atvejais, kai yra nagrinėjama byla dėl labai sunkaus nusikaltimo, už kurį yra numatyta galimybė skirti laisvės atėmimą iki gyvos galvos arba tokiais atvejais, kai kaltinamasis nusikaltimo padarymo metu ėjo anksčiau minėtas pareigas – teisėjo, Respublikos Prezidento, Seimo nario ir t.t. (Baudžiamojo proceso kodekso 225 str. 2 d.). Tokia tvarka teismas veikia, kai nagrinėja bylas kaip pirmos instancijos teismas, tačiau jau buvo aptarta, kad apygardos teismas atlieka dvejopas funkcijas, taigi, antroji yra apeliacinio teismo vaidmuo. Apygardos teismai nagrinėja jų teritorijoje esančių apylinkės teismų priimtus įsakymus, nuosprendžius, nutartis, sprendimus ir nutarimus, kurie yra skundžiami apeliacine tvarka. Apeliacinių skundų nagrinėjimui gali būti skiriamas vienas teisėjas arba trijų teisėjų kolegija: jei byla yra sudėtinga, teisėjai gali būti tiek iš vieno bylų skyriaus, tiek ir mišrios kolegijos t. y. iš baudžiamųjų ir civilinių bylų skyrių (Civilinio proceso kodekso 62 str. 3 d.). Pažymėtina, kad tai yra vienintelis teismas bendrosios kompetencijos teismų sistemoje, kuris veikia abejomis instancijomis – visi kiti nagrinėja bylas tik viena iš instancijų.

Apeliacinis teismas – tai trečioji grandis bendrosios kompetencijos teismuose, turintis civilinių ir baudžiamųjų bylų skyrius, veikiantis visos Lietuvos mastu. Jo paskirtis yra nagrinėti apeliacinius skundus, kai skundžiami apygardos teisme priimti sprendimai, nuosprendžiai, įsakymai, nutarimai ir nutartys. Jis, skirtingai nei apylinkės ir apygardos teismai, nenagrinėja bylų pirmąja instancija. Teismų įstatymo 21 str. įtvirtina, kad būtent apeliacinis teismas išskirtinai nagrinėja dar ir bylas dėl užsienio valstybių ir tarptautinių teismų bei arbitražų sprendimų pripažinimo ir vykdymo Lietuvoje – jokiai kitam teismui Lietuvoje ši kompetencija nepriskirta. Apeliacinio teismo teisėjų sudėtį reglamentuoja tos pačios teisės

normos kaip ir apygardos teismų, kai šie veikia kaip apeliacinė instancija. Bylą, įvertinus jos sudėtingumą ir vadovaujantis įstatyme numatytais išimtimis, gali nagrinėti vienas teisėjas arba trijų teisėjų kolegija sudaryta iš vieno skyriaus arba mišri kolegija.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, kaip galima suprasti ir iš jo pavadinimo, užima aukščiausią vietą bendrosios kompetencijos teismų hierarchijoje. Jis, lygiai taip pat kaip ir apeliacinis teismas, veikia visos Lietuvos mastu ir jį sudaro du skyriai: civilinių ir baudžiamųjų bylų (Civilinio Proceso kodekso 22 str.). Jo išskirtinumas kyla iš to, kad tai vienintelis teismas, galintis nagrinėti kasacinius skundus, kai jau yra įsiteisėję žemesnių instancijų teismų priimti sprendimai, nuosprendžiai ir kt. Pažymėtina, kad jis nenagrinėja nutarimų, kurie buvo priimti administracinių teisės pažeidimų bylose. Pagrindinis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo tikslas Lietuvos teismų sistemoje yra formuoti vienodą bendrosios kompetencijos bylų praktiką ir užtikrinti, kad teisės aktai būtų aiškinami ir taikomi vienodai. Tai itin svarbi funkcija, kadangi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimai yra aktualūs ne tik žemesnės grandies teismams, bet ir kitoms valstybinėms institucijoms, fiziniams bei juridiniams asmenims, kurie tuos teisės aktus pritaiko. Pažymėtina, kad šie aiškinimai gali turėti įtakos ir teisėkūros procesui, kadangi teisės aktų leidybos subjektai gali atsižvelgti į formuojamą praktiką bei teisės aiškinimą, rengiant teisės aktų projektus bei jų pakeitimus. Gavusi kasacinį skundą, teisėjų atrankos kolegija, susidedanti iš trijų teisėjų, pagal nustatytus kriterijus turi nuspręsti, ar gali priimti nagrinėti bylą, kitais žodžiais tariant, vertinama, ar skunde suformuota pakankamai svarbi teisės taikymo problematika. Šiame etape teismas bylos nesprenžia bylos iš esmės. Priėmęs kasacinį skundą, teismas vertina jau įsiteisėjusį žemesnės instancijos teismo sprendimą ir peržiūri jį tik teisės taikymo aspektu. Kadangi teismui nesuteikta kompetencija nustatinėti faktų, reikšmingų bylos išsprendimui, šią funkciją atlieka pirmosios ir apeliacinės instancijos teismas (Teismų įstatymo 23 str.). Nagrinėjant bylą, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjai turi pareigą įvertinti, ar žemesnės instancijos teismas sprenddamas bylą nepadarė teisės aiškinimo klaidų ir ar įstatymai toje byloje buvo pritaikyti tinkamai. Įprastai tiek civilines, tiek ir baudžiamąsias bylas nagrinėja trijų teisėjų kolegija, tačiau, esant sudėtingai bylai, gali būti sudaryta išplėstinė septynių teisėjų kolegija ar net viso skyriaus arba viso teismo plenarinė sesija. Išplėstinė teisėjų kolegija sudaroma ir tokiais atvejais, kai yra poreikis nukrypti nuo jau esamos teismų praktikos arba norima ją reikšmingai išplėtoti. Tiek Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, tiek ir žemesni teismai yra saistomi suformuotų precedentų ir negali nuo jų nukrypti be pagrindo. Jei išnagrinėjus bylą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nustato, jog buvo padaryta klaida, jis turi teisę panaikinti sprendimą ir gražinti bylą pirmosios ar apeliacinės instancijos

teismui, priklausomai nuo to, kuris iš šių teismų padarė klaidą. Jis taip pat turi teisę pats pakeisti žemesnės grandies teismo priimtą sprendimą arba panaikinti apeliacinėje instancijoje priimtą sprendimą ir palikti galioti pirmosios instancijos sprendimą. Be bylų nagrinėjimo Lietuvos Aukščiausiajam Teismui pavesta analizuoti Europos Sąjungos, tarptautinių ir nacionalinių teismų praktiką arba kitus teisės šaltinius, kuriuos išanalizavęs jis paruošia teismų praktikos apibendrinimus.

3.2.2. Specializuoti teismai

Lietuvos Konstitucijos 111 str. 2 d. numato galimybę steigti specializuotus teismus, kurie nagrinėtų darbo, šeimos, administracines ir kitų kategorijų bylas. Atkreiptinas dėmesys, kad šis straipsnis įstatymų leidėjui suteikia ganėtinai plačius įgaliojimus. Konstitucija leidžia spręsti, kokios kategorijos teismai yra reikalingi, jis gali nustatyti kiekvieno iš specializuotų teismų sistemą, kiekybinę sudėtį bei tai, ar specializuotas teismas veiks kaip autonomiškas vienetas, ar turės procesines, organizacines ar kitokias sąsajas su bendrosios kompetencijos arba kitais specializuotais teismais (Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas). Toks reglamentavimas Seimui suteikia tiesioginę galią kurti specializuotus teismus, tačiau Konstitucinis Teismas pabrėžia, kad, tai darant, įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijos ir neperžengti savo įgaliojimo ribų. Lietuvoje šiuo metu veikia tik viena specializuotų teismų sistema – administracinės justicijos. Jų paskirtis – įgyvendinti valdžios institucijų teisinę kontrolę, kai šios institucijos veikia kaip viešojo administravimo subjektai. Administraciniai teismai tai daro nagrinėdami skundus dėl viešojo administravimo subjektų atliekamų veiksmų, neveikimo arba priimtų teisės aktų. Pažymėtina, jog skirtingai nei bendrosios kompetencijos teismų atveju, administraciniai ginčai dažnai yra nagrinėjami ikiteismine arba neteismine tvarka, šį procesą įgyvendina ginčų nagrinėjimo komisijos, pavyzdžiui, mokestinių ginčų komisija arba administravimo institucijos. Tokia ginčų nagrinėjimo tvarka asmenims yra naudinga, kadangi jie išvengia sudėtingų ir neretai brangių teisminių bylinėjimosi procesų ir tuo pačiu yra įgyvendinama teisė į veiksmingą, ekonomišką bei operatyvią pažeistų teisių gynybą (Administracinė jurisprudencija, 2010, Nr. 19).

Lietuvoje sukurta dvipakopė administracinių teismų sistema: kaip pirmoji instancija veikia Vilniaus ir Kauno apygardų administraciniai teismai, kurie, kaip jau minėta, nagrinėja valstybinio ir savivaldybių administravimo subjektų priimtų teisės aktų ir veiksmų teisėtumą arba atvejus, kai šie subjektai atsisako įgyvendinti jų kompetencijai priskirtus veiksmus arba

juos nepagrįstai vilkina. Teismas taip pat nagrinėja bylas dėl valstybės ar vietos savivaldos institucijų ir jų pareigūnų veikimo arba neveikimo viešojo administravimo srityje, dėl kurio kilo moralinė ir (arba) turtinė žala fiziniam asmeniui, organizacijai. Taip pat nagrinėjamos bylos tarp viena kitai nepavaldžių viešojo administravimo institucijų ginčų, kai tai susiję su jų kompetencija arba galimu įstatymų pažeidimu. Administracinis teismas nagrinėja ir kitas bylas, kurios yra įtvirtintos Lietuvos Respublikos Administracinių bylų teisenos įstatymo 17 str.

Apygardos administraciniuose teismuose didžiąją dalį bylų nagrinėja vienas teisėjas, kaip kad, bylas įtvirtintas 17 straipsnio 1 dalies 3, 4 ir 5 punktuose, 131 straipsnio 1 ir 2 dalyse, kitais įstatymo numatytais atvejais tai daro trijų teisėjų kolegija. Jei išnagrinėjus bylą vienas ar abu proceso dalyviai nėra patenkinti priimtu sprendimu, tai jų teikiamas apeliacijas nagrinėja Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, kuris veikia kaip apeliacinė instancija ir pirmoji instancija įstatymų numatytais atvejais.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas kaip pirmoji ir vienintelė instancija nagrinėja bylas dėl centrinių valstybinio administravimo subjektų norminių administracinių aktų teisėtumo bei kitas įstatyme numatytas bylas. Lietuvos vyriausiame administraciniame teisme, skirtingai nei apygardos administraciniuose teismuose, bylas dažniausiai nagrinėja trijų teisėjų kolegija, tačiau kai kuriais įstatyme numatytais atvejais pakanka ir vieno teisėjo. Sudėtingoms byloms nagrinėti teismo pirmininko iniciatyva ar kolegijos siūlymu gali būti sudaroma išplėstinė penkių arba septynių teisėjų kolegija arba byla gali būti perduota nagrinėti teismo plenarinei sesijai (Administracinės teisenos įstatymo 43 str. 1 ir 3 d.).

3.2.3. Konstitucinis Teismas

„Kiekvienos demokratinės teisinės valstybės siekis yra užtikrinti aukščiausiąją juridinę galią turinčio šalies teisės akto – Konstitucijos viršenybę tarp visų kitų teisės aktų.“ (Birmontienė *et al.*, 2017, p. 583). Valstybės teisėkūros subjektai, kurdami teisės aktus, privalo tai daryti laikydamiesi Konstitucijoje įtvirtintų normų, taip pat, įgyvendindamos savo įgaliojimus, valstybės institucijos negali viršyti savo kompetencijos ar veikti prieš Konstitucijos dvasią. Lietuvoje šią kontrolę įgyvendina Konstitucinis Teismas, veikiantis visos šalies mastu. Jį sudaro devyni teisėjai, kurie skiriami eiti pareigas devyneriems metams ir tik vienai kadencijai. Teismo sudėtis trečdaliu yra keičiama kas trejus metus.

Konstitucinio Teismo kompetencija įtvirtinta Konstitucijos VIII skirsnyje, iš kurio išplaukia šios teismo funkcijos: priimamų teisės aktų kontrolė ir atitikties Konstitucijai užtikrinimas – tai apima Seimo leidžiamų įstatymų ir kitų teisės aktų atitikties Konstitucijai kontrolę bei Vyriausybės ir Respublikos Prezidento priimamų teisės aktų atitikties įstatymams ir Konstitucijai kontrolę. Teismas taip pat turi pareigą teikti išvadas Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtintais klausimais: galimi rinkimų įstatymo pažeidimai, renkant Respublikos Prezidentą arba Seimą, vertinant ar Respublikos Prezidento sveikata vis dar yra tinkama eiti pareigas, ar tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai ir Seimo narių ar valstybės tarnautojų veiksmų vertinimas Konstitucijos kontekste, kai šiems asmenims yra pradėtas apkaltos procesas (Konstitucijos 105 str.). Konstitucionalistai išskiria papildomas funkcijas, kurios išplaukia iš teismui suteiktos kompetencijos įgyvendinimo: konstitucinių teisinių vertybių įtvirtinimas; teisinio politinių konfliktų sprendimas, žmogaus teisių apsauga; demokratijos užtikrinimas ir visuomenės demokratinės kultūros ugdymas bei keletas kitų funkcijų (Kūris, 2011. p. 80 – 81).

Į Konstitucinį teismą dėl Seimo priimtų įstatymų gali kreiptis Vyriausybė, teismas ir pats Seimas, kai už tai balsuoja ne mažiau kaip 1/5 Seimo narių (pažymėtina, kad toks Seimo narių koeficientas taikomas ir kituose kreipimosi reikalavimuose). Dėl Respublikos Prezidento aktų gali kreiptis teismai ir Seimas, dėl Vyriausybės aktų gali kreiptis Prezidentas ir Seimas. Konstitucija garantuoja teisę ir fiziniams bei juridiniams asmenims kreiptis į Konstitucinį Teismą, jei Seimo, Vyriausybės ar Respublikos Prezidento priimti teisės aktai pažeidžia tų asmenų konstitucines teises ir laisves. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, jog prieš tai turi būti išnaudotos visos teisinės gynybos priemonės. Galimybė fiziniam ir juridiniam asmeniui kreiptis į Konstitucinį Teismą yra naujovė, kuri Lietuvoje pradėta taikyti nuo 2019 m. rugsėjo 1 d. Atkreiptinas dėmesys, kad nors ir į teismą kreipiasi valstybinės institucijos, kurios gali kreiptis dėl politinių interesų, teismas turi teisę atsisakyti priimti nagrinėti tokią bylą, jei konstatuoja, jog kreipimasis nėra pagrindžiamas teisiniais argumentais. Teismui priėmus bylą, ji gali būti išnagrinėta iš esmės ir tokiu atveju bus priimtas nutarimas, arba, jei teismas dėl kažkokių priežasčių negali bylos išspręsti iš esmės, jis priima sprendimą.

Taigi tesiminė valdžia, kaip jurisdikcijos posistemės atstovė Lietuvos teisinėje sistemoje yra atsakinga už nešališką teisingumo įgyvendinimą valstybės vardu, teisės aiškinimą, ginčų sprendimą bei praktikos formavimą. Šiems tikslams pasiekti Lietuvoje yra įsteigtos bendrosios ir specializuotos kompetencijų teismų sistemos bei Konstitucinis Teismas. Bendrosios kompetencijos teismai yra sudaryti iš keturių grandžių, hierarchiškai aukštesnių viena už kitą.

Jie užtikrina teisingumą civilinės ir baudžiamosios teisės bylose, ir tai vykdo nagrinėdami bylas trijų instancijų lygiuose: pirmosios, apeliacinės ir kasacinės. Lietuvos specializuotų teismų sistema yra dvipakopė sistema atsakinga už administracinės justicijos bylas. Administraciniai teismai įgyvendina valdžios institucijų teisinę kontrolę, kai šios institucijos veikia kaip viešojo administravimo subjektai. Ši kontrolė vykdoma nagrinėjant skundus dėl viešojo administravimo subjektų atliekamų veiksmų, neveikimo arba priimtų teisės aktų. Konstitucinis Teismas, Lietuvos teisinėje sistemoje įgyvendina teisėkūros kontrolę vertindamas, ar teisėkūros subjektų priimti teisės aktai atitinka Konstituciją, ar nebuvo pažeistos asmenų teisės ir laisvės, kurios yra garantuojamas jam Konstitucijoje įtvirtintų normų. Vertina valstybės pareigūnų veiksmus, sudarytų tarptautinių sutarčių teisėtumą ir kt.

4. Lietuvos teisinės sistemos jurisprudencijos posistemė

Tai trečioji ir paskutinė teisinės sistemos funkcinė posistemė, kuri dėl savo atliekamų funkcijų yra išskirtinė teisėkūros ir jurisdikcijos atžvilgiu. Jos vaidmuo, skirtingai nei prieš tai aptartų funkcinų posistemių, orientuojasi į teisinio mąstymo tikslingą ugdymą bei nuoseklų teisinių vertybių diegimą ir žinių perdavimą naujoms teisininkų kartoms. Paraleliai su šiomis funkcijomis jurisprudencijos posistemė veikia ir kaip mūsų teisinės sistemos apsauginis barjeras, pro kurį turi praeiti visi išorės elementai, norintys patekti į mūsų sistemą. Tam, kad nauji teisiniai elementai būtų priimti į mūsų teisinę sistemą, turi įvykti jurisprudencijos esmės – teisinės doktrinos – pokyčių (Machovenko, 2020, p. 361). Čia svarbi ir mūsų teisės mokslininkų kuriama doktrina, iš kurios mokosi nauji būsiami teisininkai. Nuo to, kokios teisinės tiesos bus mokoma kiekviena teisininkų karta, priklausys ir tai, kokią teisinę sistemą puoselėsime ir tobulinsime savo valstybėje. Šie teisininkai vėliau taps advokatais, prokurorais, notarais ir kt. Lygiai taip pat kuriama doktrina yra aktuali ir jau esamiems profesionaliems teisininkams, kadangi informacija, kuri joje yra pateikiama, gali būti naudinga tiek teisėkūros procese, tiek ir teismų praktikos formavime.

4.1. Teisės mokslo ir studijų institucijos

Lietuvos Respublikoje mokslo ir studijų institucijos yra skiriamos į dvi grupes - aukštosios mokyklos ir mokslinių tyrimų institutai. Jų steigimas, kompetencijos ribos ir kiti su jų veikla susiję klausimai yra reguliuojami „Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymo“. Įstatyme įtvirtinta, jog aukštosios mokyklos yra skiriamos į kolegijas ir universitetus, abi gali būti įsteigtos pačios valstybės arba privataus fizinio, juridinio asmens (LR mokslo ir studijų įstatymo 6 str. 1 d.). Valstybinis universitetas yra steigiamas Seimo sprendimu, vyriausybės teikimu. Kolegija steigama vyriausybės sprendimu, švietimo ministerijos teikimu. Aukštosios mokyklos steigimui taikoma civiliniame kodekse numatyta tvarka ir šio įstatymo normos (LR mokslo ir studijų įstatymo 34 str.).

Įstatyme įtvirtinta, kad aukštosios mokyklos yra atsakingos už studijų organizavimą ir vykdymą, įstatyme numatytų aukštojo mokslo kvalifikacijų - profesinio bakalauro, bakalauro, magistro teikimą. Aukštosioms mokykloms įstatymas taip pat įtvirtina pareigą vykdyti mokslinius tyrimus, eksperimentinę plėtrą, meno veiklą. Gautus tyrimų ir eksperimentų rezultatus taikyti, kaupti mokslines žinias ir plėtoti kūrybinę veiklą bei kultūrą (LR mokslo ir studijų įstatymo 6 str. 3 d.). Aukštosios mokyklos turi teisę rinktis kokios studijų kryptis bus dėstomos, rengti teisės aktus atitinkančias studijų programas. Lyginant aukštąsias mokyklas tarpusavyje, tai būtent universitetas turi pareigą atlikti mokslinius tyrimus, eksperimentinę plėtrą arba savo pasirinkimu plėtoti aukšto lygio profesionalųjį meną. Kolegija veikia siauresne apimtimi ir turi teisę plėtoti taikomuosius mokslinius tyrimus arba profesionalų meną.

Įstatyme išskiriami skirtingi universiteto ir kolegijos tikslai, universitetui keliami pareiga siekti šių tikslų:

- 1) Suteikti kokybiškas studijas, kurios atitiktų aukštajam moksliniam išsilavinimui keliamus reikalavimus. Studijos turi būti vykdomos remiantis moksliniais tyrimais grindžiamu šiuolaikiniu pažinimu ir aukštąjį mokslą atitinkančiu technologijų lygmeniu. Studentas turi būti ugdomas visapusiškai išsilavinusia, etiškai atsakinga, kūrybinga ir verslia asmenybe;
- 2) Skirtingų mokslo sričių darnus plėtojimas turi būti atliekamas per aukšto lygio mokslinius tyrimus ir eksperimentus. Siekti bendradarbiavimo su šalies ir užsienio partneriais moksliniais klausimais;

- 3) Skatinti valstybės ir jos atskirų regionų raidą mokslinėje, meninėje ir kitoje kultūrinėje veikloje;
- 4) Ugdyti visuomenę imlią mokslui, švietimui, menui ir kultūrai, kuri pasitelkdama turimas žinias, gebėtų konkuruoti aukšto lygio gaminių, technologijų ir paslaugų rinkoje.

Kolegijos tikslai taip pat išskiriami į keturias dalis:

- 1) vykdyti tokias studijas, kurios studentui suteiktų aukštojo mokslo kvalifikaciją ir aukštąjį koleginių išsilavinimą. Išsilavinimas turi tenkinti valstybės, jos visuomenės ir ūkio poreikius bei atitikti mokslo ir naujausių technologijų lygį;
- 2) plėtoti taikomuosius mokslinius tyrimus, atitinkančius esamus regiono poreikius. Teikti konsultacijas ūkio ir valdžios subjektams.
- 3) sudaryti tokias sąlygas, kurios leistų asmeniui tobulinti įgytas žinias ir gebėjimus;
- 4) ugdyti visuomenę, kuri būtų imli švietimui ir kultūrai, bei gebanti dirbti sparčios technologijų kaitos sąlygomis;

Lyginant tikslus keliamus universitetui ir kolegijai, matyti, kad universitetui keliami tikslai yra orientuoti į gilesnį akademinį pažinimą ir suvokimą, skatinantį atlikti naujus ir plėtoti esamus mokslinius tyrimus bei eksperimentus. Kolegijos tikslai orientuoti į praktinių įgūdžių lavinimą ir gebėjimą prisitaikyti prie besikeičiančios rinkos, nėra kuriami nauji tyrimai, o apsiribojama tik esamų plėtra.

Mokslinis tyrimų institutas yra įkuriamas skirtingu tikslu, tačiau dalis jo funkcijų sutampa su tomis, kurias įgyvendina aukštosios mokyklos. Įstatyme išskiriamos šios instituto funkcijos:

- 1) mokslinės ir kitokios literatūros leidimas;
- 2) bendradarbiaujant su universitetais rengti mokslininkus ir padėti ruošti specialistus;
- 3) skatinti, kad atliktų tyrimų ir eksperimentų medžiaga, išvados būtų pritaikomos ūkio, kultūros, socialinėje srityje praktiškai;
- 4) teikti mokslines konsultacijas srityse, kuriose institutas specializuojasi, vykdyti ekspertizes.

Mokslinių tyrimų institutas veikia, kaip akademinis centras, kuris koncentruojasi ne į studentų rengimą, tačiau į aukšto lygio mokslininkų ir ekspertų ruošimą. Atlieka mokslinius tyrimus ir analizes, kuriuos vėliau pateikia vadovėliuose, knygose ar kituose moksliniuose leidiniuose. Konsultuoja tiek privataus tiek ir viešojo sektoriaus subjektus teisės mokslo klausimais.

4.2. Teisinio išsilavinimo ir teisinės profesijos ypatumai

Teisės studijos Lietuvoje yra populiarus pasirinkimas tarp jaunesnio amžiaus žmonių: vien 2021 m. į valstybės finansuojamas ir nefinansuojamas vietas įstojo apie 940 asmenų. Šis skaičius apima pasirinkusius tiek grynas teisės studijas, tiek šios krypties studijų šakas, kuriose dėstoma, pavyzdžiui, teisės ir mutinės veikla. Į Vilniaus Universitetą šiais metais teisės studijuoti įstojo 280 studentų, tuo tarpu Mykolo Romerio universitetas pritraukė 319 naujų teisės studentų. Pažymėtina, kad Mykolo Romerio universitete yra dėstomos keletą kryptių teisės studijos, kaip kad daugiausiai studentų pasirinkusių kryptį „Teisė ir ikiteisminis procesas“. Vytauto Didžiojo universitetas sulaukė 42 naujų teisės studentų, o Socialinių mokslų kolegija – 113 (2021 m. LAMA BPO duomenys). Taigi, kyla klausimas, kuo skiriasi universitetų ar kolegijų teisinis švietimas, kodėl teisės studentai renkasi vieną arba kitą teisės studijų programą.

Pirmasis ir svarbiausias skirtumas – tai diplomai, kurių pabaigę teisės studijas ar jų krypties šaką gauna jaunieji teisininkai, kadangi būtent nuo jo priklausys, kokios teisinės karjeros durys jiems bus atviros. Lietuvos įstatymai reglamentuoja nemažą dalį teisinių profesijų ir nustato konkrečius reikalavimus teisiniam išsilavinimui bei sukauptai darbo patirčiai. Todėl rinkdamiesi studijų vietą, būsimi teisininkai turi galvoti ir apie tai, kur norės save realizuoti ateityje. Žinoma, norima išsilavinimą galima įgyti ir vėliau, tačiau tai atima papildomo laiko, kurį, kitu atveju, būtų galima skirti savo karjeros keliui. Antras svarbus kriterijus – siūlomos teisės studijų krypties šakos. Plačiausią pasirinkimo spektrą siūlo Mykolo Romerio universitetas, turintis 4 skirtingas teisės studijų šakų kryptis, apimančias teisę, teisę ir ikiteisminį procesą, mutinės veiklą bei policijos veiklą. Tuo tarpu Vilniaus universiteto Teisės fakultete bei Vytauto Didžiojo universitetas galima rinktis tik teisės studijas. Vertinant karjeros perspektyvas, didžiajai daliai profesijų reikia universitetinio išsilavinimo ir magistro laipsnio, t. y. studentai, baigę teisės studijas kolegijoje, negalės dirbti toliau aptariamose

pareigose. Teisininko profesijos atstovams svarbus ne tik teisinis išsilavinimas, tačiau jiems, kaip prestižinės profesijos atstovams, yra keliami ir daugiau griežtų reikalavimų. Dėl itin svarbaus vaidmens visuomenėje, jie turi pasižymėti aukštu intelektu, laikytis nepriekaištingo elgesio ir būti pavyzdžiu kitiems, vadovautis jiems keliamais etikos standartais (Ruzgytė, 2017, p. 122). Pažymėtina ir tai, kad teisininko profesija visais laikais buvo reguliuojama valstybės. Įvestas teisinis reglamentavimas detaliai nustato, kokios kvalifikacijos yra reikalingos norint tapti teisininko profesijos atstovu. Itin griežti atrankos standartai yra keliami valstybės pareigūnų profesijoms, tokioms, kaip prokuroras ar teisėjas. Taip yra dėl to, kad jie, eidami savo pareigas, jas atlieka valstybės vardu, todėl stengiamasi surinkti pačius geriausius teisininkus, turinčius nepriekaištingą reputaciją. Pabrėžtina ir tai, kad jų įgyvendinami procesai ar priimami sprendimai taip pat turi griežtą ir detalų reglamentavimą, skirtingai nei kitų teisės profesijų atstovams. Toliau aptariamos vienos iš pagrindinių ir svarbiausių teisininko profesijų.

Advokatas – viena iš pagrindinių teisininko profesijų. Ši profesija patraukli savo teikiamomis galimybėmis, kadangi advokatai nėra apriboti tik konkrečia teisės sritimi ar funkcijomis. Jie gali specializuotis visose teisės šakose, atstovauti klientui teisme, rengti sutartis, procesinius dokumentus, pretenzijas ir pan. Tuo pačiu jie neretai teikia teisinės rekomendacijas ir kasdieniauose teisiniuose reikaluose, kur procesinis atstovavimas nėra būtinas. Teisės mokslininkai advokatą apibūdina kaip teisingumo vykdymo dalyvį, kuris įgyvendina funkcijas, kurių paprastai negali vykdyti joks kitas subjektas (Kūris *et al.*, 2011, p. 576). Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 3 str. numato, jog advokatai yra nepriklausoma Lietuvos teisinės sistemos dalis ir jų skaičius nėra ribojamas. Tai itin svarbu, kadangi kitos populiarios teisinės profesijos, kaip, pavyzdžiui, prokurorai ir teisėjai, yra valstybės tarnautojai, o tiek teismai, tiek ir prokuratūra yra valstybinės institucijos. Neribojamas advokatų skaičius gali būti vertinamas ir kaip privalumas, ir kaip trūkumas, kadangi naujų advokatų atsiradimas lemia didesnę specialistų pasiūlą darbo rinkoje už galimai mažesnius paslaugų įkainius suinteresuotai visuomenės daliai, tačiau tuo pačiu metu tai yra ir didesnė konkurencija jau esamiems advokatams.

Advokato profesijos pradžia nėra paprasta, kadangi, visų pirma, asmuo, norintis juo tapti, turi turėti reikiamą išsilavinimą ir atitikti kitus kriterijus, įtvirtintus Advokatūros įstatymo 7 str.: asmuo turi būti įgijęs teisės magistro laipsnį arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį (Advokatūros įstatymo 7 str. 2 p.). Teisiniam išsilavinimui nemažai įtakos turi pasirinkta studijų vieta, pavyzdžiui, Vilniaus Universitetas siūlo nuolatinės dienos teisės studijas, kurias baigus studentas įgyja magistro laipsnio diplomą, tuo tarpu Mykolo Romerio universitete

tokios galimybės nėra ir tektų įgyti bakalauro diplomą, o tik tada pradėti teisės magistro studijas, kas iš esmės užtruktų ilgiau. Suinteresuotasis tapti advokatu taip pat turi būti sukaupęs du metus teisinio darbo patirties arba tiek pat metų atlikęs praktiką, kaip advokato padėjėjas; abiem atvejais reikia išlaikyti dar ir advokato egzaminą (Advokatūros įstatymo 7 str. 6 p.). Šiuo straipsniu yra įtvirtinama galimybė tapti advokatu, turint penkių metų teisinio darbo patirtį, tačiau tai turi būti, pavyzdžiui, teisėjo arba prokuroro pareigose sukaupta patirtis (Nutarimas Dėl teisinių pareigybių sąrašo patvirtinimo). Norint tapti advokatu, reikia turėti neprikaištingą reputaciją – į šią sąvoką patenka asmens teistumo istorija: jei buvo įvykdytas sunkus arba labai sunkus nusikaltimas, toks asmuo nebegalės tapti advokatu, kitais atvejais jam ši profesija bus neprieinama tol, kol neišnyks teistumas. Reputacija priklauso nuo darbo istorijos, o konkrečiai, svarbu, ar asmuo nebuvo atleistas iš įstatyme numatytų pareigų dėl šiurkštaus tarnybinio ar darbo pažeidimo – jei toks pažeidimas yra įvykęs, turi praeiti treji metai nuo atleidimo. Taip pat asmuo negali piktnaudžiauti psichotropinėmis, narkotinėmis, alkoholinėmis medžiagomis, kas iš dalies siejasi su reikalavimu būti geros sveikatos būklės. Paskutinis, bet ne mažiau svarbus reputacijos reikalavimas – atitikti advokatų etikos standartus, kadangi šios profesijos atstovai turi būti pavyzdys visuomenei. Iš pateiktų reikalavimų galima daryti išvadą, jog tai yra itin respektabili profesija, reikalaujanti aukštos kompetencijos ir disciplinos. Jei asmuo yra priimamas į advokatų gretas, jis neturi teisės eiti jokių kitų apmokamų pareigų, kaip tik advokato. Šiam reikalavimui yra numatyta išimtis, jei papildoma veikla yra mokslinė, kūrybinė, pedagoginė ar tokia veikla, kuri yra tiesiogiai susijusi su jo profesija, kaip kad likvidatorius, bankroto administratorius, teisės eksperto ir kt. veikla, numatyta įstatyme (Advokatūros įstatymo 4 str. 4 d. ir 43 str. 1 d.).

Teisininkų gretose nemažiau svarbi ir prokuroro profesija – jis atsakingas už tai, kad asmenys, kurie nesilaikė įstatymų ir (ar) pažeidė kitų asmenų teises ir laisves, būtų identifikuoti ir sulauktų baudžiamosios atsakomybės įstatymų nustatyta tvarka. Įstatyme jis apibūdinamas kaip asmuo, paskirtas prokuroro pareigoms šio įstatymo nustatyta tvarka, bei yra nurodoma, jog tai valstybės pareigūnas (Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 11 str.). Šios normos turinys yra lakoniškas ir daug neatskleidžiantis, tačiau jame paminėta, kad prokuroras veikia kaip valstybės pareigūnas. Svarbu akcentuoti jo, kaip valstybės pareigūno, statusą, nes tolimesni minėto straipsnio punktai įtvirtina jo nepriklausomumą. Eidamas savo pareigas, prokuroras veikia nepriklausomai nuo valstybės ir jos institucijų valios ir vadovaujasi tik Konstitucija bei įstatymais. Kitos institucijos neturi teisės daryti įtakos jo atliekamam darbui, o pats prokuroras negali pasiduoti, jei ji būtų daroma. Prokuroras turi veikti nepriklausomai

nuo politinių partijų, visuomeninių organizacijų ar kitų asmenų valios. Minėti subjektai gali bandyti daryti įtaką prokurorui įvairiais būdais, pavyzdžiui, psichologinėmis, politinėmis, ekonominėmis ar kitomis nelegaliomis priemonėmis. Toks elgesys yra draudžiamas ir už jį yra taikoma atsakomybė. Prokurorui einant pareigas jam yra suteikiama neliečiamybė, tad ikiteisminį tyrimą dėl jo atlikto nusikaltimo gali pradėti tik generalinis prokuroras. Tai yra pagrindiniai prokuroro veiklos principai.

Prokuroro funkcijos yra įtvirtintos Konstitucijos 118 str. ir apima ikiteisminio tyrimo organizavimą bei vadovavimą jam, kaltinimo palaikymą baudžiamosiose bylose. Prokuroras taip pat, esant įstatymo numatytiems atvejams, gina visuomenės, asmens bei valstybės teisėtus interesus ir jų teises. Prokurorui tenka didelė atsakomybė – jis vienintelis valstybėje gali ir turi užtikrinti, kad nusikalstamą veiką įvykdę asmenys sulauktų baudžiamosios atsakomybės ir, tuo pačiu, turi apginti nukentėjusių asmenų interesus ir teises.

Prokuroras veikia nepriklausomai. Vis tik, realiame gyvenime gali pasitaikyti atvejų, kuomet pašaliniai asmenys gali bandyti jį paveikti, idant būtų užtikrintas jų siekiamas privatus interesas (ne visais atvejais suderintas su viešuoju interesu ar viešąja tvarka). Pavyzdžiui, poveikis gali pasireikšti siekiu nusikalstamam asmeniui būti nuteistam švelnesne bausme (trumpesne laisvės atėmimo trukme, pakeičiant vienos rūšies bausmę kita, ir t. t.). Galimos ir atvirkštinės situacijos – kuomet viešąją tvarką užtikrinantys subjektai, *inter alia* prokurorai, naudodamiesi viešosios tvarkos institutu, nusprendžia kištis į privačius interesus, tam nesant pateisinamo pagrindo (Didžiulis, 2021). Todėl, norint tapti prokuroru, keliamas imperatyvas atitikti itin aukštus standartus. Iš kandidato yra reikalaujama būti pabaigus teisės bakalauro ir magistro studijas arba būti įgijus teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį. Nors Vilnius universitete ir yra pateikiama galimybė vientisųjų studijų būdu įgyti magistro laipsnį, dėmesio vertos ir Mykolo Romerio universitete siūlomos „baudžiamosios teisės ir kriminologijos“ magistro studijos, atsižvelgiant į tai, kad šių studijų metu įgytos kompetencijos yra tiesiogiai susijusios su prokuroro veiklai reikalingomis žiniomis. Kandidatas į prokurorus turi turėti bent 3 metus teisinio darbo patirties, išlaikyti pretendentų į prokurorus egzaminą ir būti nepriekaištingos reputacijos (Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 25 str. 1 d.). Sąvoka „nepriekaištingos reputacijos“ didžiaja dalimi apima tuos pačius reikalavimus kaip ir advokatui, išskiriant vieną esminį skirtumą: negali būti įsiteisėjęsio nuosprendžio, kurio pagrindu asmuo yra pripažintas kaltu dėl nusikalstamos veikos padarymo. Advokato profesijos atveju yra diferencijuojama pagal padaryto nusikaltimo sunkumą ir tai, ar teistumas yra išnykęs. Prokuroro profesijai keliamos papildomos specifinės pareigos: prokuroro pareigas

einantis asmuo privalo būti nešališkas, taigi kartu vengti ir asmeninių interesų konflikto. Vadinasi, nustatius aptartą konfliktą (pavyzdžiui, tarp prokuroro pareigas einančio ar kandidatus į prokurorus asmens ir prokuratūroje tarnaujančių jo sutuoktinio, artimojo giminaičio ar svainystės ryšiais susijusio asmens būtų tiesioginis pavaldumas ir kitais įstatyme numatytais atvejais), toks pretendentas negali būti priimamas į prokuroro pareigas (Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 25 str. 4 d.).

Notaro profesija teisėje atlieka svarbų vaidmenį, nes notarai yra atsakingi už sandorių patvirtinimą, bendrovės įstatų tvirtinimą ir kitas toliau nagrinėjamas funkcijas. Notaras yra apibūdinamas kaip asmuo, veikiantis Lietuvos Respublikos vardu, besivadovaujantis įstatymais, kuris privalo užtikrinti, jog civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Notaru tapti yra ganėtinai sudėtinga dėl įstatyme įtvirtinto ribojimo: šios profesijos atstovų skaičius nustatomas atsižvelgiant į gyventojų skaičių konkrečioje savivaldybėje ir praėjusių dvejų kalendorinių metų notaro pajamų konkrečioje savivaldybėje statistinį vidurkį (Lietuvos Respublikos notariato įstatymas 6 str.), t. y. Lietuvos Respublikos teisingumo ministras nustato konkretų skaičių notarų, kurie gali verstis šia veikla. Pastaruoju metu šis skaičius yra didinamas, atliepiant padidėjusį paslaugų poreikį ir norint paskatinti didesnę šios profesijos atstovų konkurenciją. „*Notaro pareigybės pirmasis tikslas – ne pelnas, o tinkamas jam patikėtų valstybės funkcijų vykdymas*“ (Nekrošius, 2011, p. 621). Taigi, notaras, vykdydamas savo veiklą, atstovauja valstybę ir, skirtingai nei advokatas, negali rinktis, kam suteiks savo paslaugas, nebent kliento pateikti dokumentai ar sandoris prieštarautų įstatymams (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.718 str. 3d.). Notaro atliekami veiksmai apima sandorių tvirtinimą, dokumentų saugojimą, vertybinių popierių ir depozito priėmimą, paveldėjimo teisės liudijimų išdavimą ir t. t.

Teisininkai, norintys tapti notarais, turi turėti teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikacinius laipsnius arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį. Skirtingai nei advokatų ir prokurorų profesijose, notarams yra numatyti ganėtinai platūs reikalingos teisinės patirties standartai – jis privalo atitikti bent vieną iš kriterijų: ne mažiau nei du metus būti kandidatu į notarus (asesoriumi) ir būti išlaikęs kvalifikacinį notaro egzaminą arba būti teisės krypties socialinių mokslų daktaru ar habilituotu daktaru, kuris turi ne mažesnę kaip penkerių metų pedagoginio ar mokslinio darbo stažą ir yra atlikęs ne trumpesnę kaip šešių mėnesių notaro praktiką arba turi ne mažiau kaip penkių metų teisinio darbo stažą, yra atlikęs šešių mėnesių notaro praktika ir išlaikęs notaro kvalifikacinį egzaminą (Notariato įstatymo 3 str. 4 p.). Taip pat kaip ir prieš tai aptartose profesijose, notarui yra taikomas nepriekaištingos reputacijos

reikalavimas, tačiau yra įvedami ir reikalavimai, kurių nėra minėtose profesijose, kaip kad amžiaus riba: notaru negali būti asmuo, kuris yra sulaukęs septyniasdešimties metų ir daugiau. Taip pat yra įtvirtintas konkretus procesas, kaip yra išrenkamas naujas notaras – tai vyksta viešojo konkurso metu.

Kokia būtų nauda iš teismo sprendimų, jei bylos dalyviai jų nesilaikytų? Konstitucijoje ir Europos žmogaus teisių konvencijoje 6 str. įtvirtintos asmens teisė į teisingą teismą. Kuri suponuoja pareigą, teismui būti ne tik nešališkam ir nepriklausomam, tačiau sukuria ir teisėtą lūkestį, jog teismo priimti sprendimai bus įvykdomi per protingą terminą ir esant būtinybei, toks sprendimas bus įvykdomas priverstinai (Europos žmogaus teisių konvencija 6 str.). Valstybė įgyvendindama jai iškeltą pareigą, suteikė valdingus įgaliojimus antstoliams, kurie dar žinomi kaip teismo vykdomieji agentai. Antstolių įstatyme, jų veikla išskiriama į dvi kryptis, pirmoji apima funkcijų vykdymą, antroji paslaugų teikimą. Funkcijų vykdymas laikoma svarbiausia jų veiklos kryptimi, taip yra dėl keleto priežasčių, pirmoji jų – privalomumas. Valstybė įstatyminiu pagrindu imperatyviai įpareigoja antstolius vykdyti savo funkcijas, tad jie neturi pasirinkimo laisvės ar atlikti jiems pavestas užduotis. Jų veikla yra griežtai ir sistemingai reguliuojama ir jiems, esant poreikiui, taip pat teikiama pagalba iš kitų valstybinių institucijų. Antroji priežastis, tai jų vykdomų funkcijų svarba, jos skirstytinos į įstatyme numatytų vykdomųjų dokumentų vykdymą, faktinių aplinkybių konstatavimą, dokumentų įteikimą fiziniams ir juridiniams asmenims, kurie yra Lietuvos Respublikos teritorijoje. Esant poreikiui, antstoliai šias funkcijas gali vykdyti priverstinai (Kūris, 2011, p. 683.). Poreikis valstybės prievartai atsiranda tokiais atvejais, kai bylos dalyviai, ne itin noriai vykdo teismo sprendimus, priimtus jų atžvilgiu, tam tikrais atvejais, net aktyviai vengia atlikti jiems teismo iškeltą pareigą. Antroji jų veiklos kryptis, skirtingai nei pirmoji, nėra privaloma. Antstoliai gali teikti tam tikras, įstatyme numatytas paslaugas, tokias kaip: aukciono tvarka realizuoti įkeistą kilnojamąjį turtą, saugoti turtą vykdymo procese (kai tai nėra pavesta teismo), tarpininkauti vykdant turtines prievoles ir kt. Už minėtų paslaugų teikimą antstoliai iš suinteresuotų asmenų gauna užmokestį. Pabrėžtina, kad iš abiejų antstolio veiklos krypčių, pirmenybė visada yra teikiama vykdomajai funkcijai, dėl jos privalomo pobūdžio. Svarbu ir tai, kad tiek teikiamos paslaugos tiek ir funkcijų vykdymas kartais sutampa, todėl antstoliai negali priimti užmokesčio, kai pavyzdžiui jie veikia vykdomosiose bylose, ir tokia pareigą įgyvendina priverstinio vykdymo priemonėmis (Kūris, 2011, p. 684 – 686.). Jurisprudencijoje išskiriama, kad antstolis vykdydamas privalomas funkcijas ir teikdamas paslaugas, abejais atvejais veikia ne kaip privatus fizinis asmuo, tačiau kaip valstybės įgaliotas asmuo. Savo

veikloje antstoliai privalo vadovautis keletu principų, kurie yra įtvirtinti antstolio įstatyme - veiklos teisėtumo, kooperacijos ir demokratiškumo, taip pat civilinio proceso principais (Lietuvos Respublikos antstolių įstatymo 3 str.). Pastaraisiais principais yra vadovaujama todėl, kad antstolio atliekamos funkcijos tiesiogiai susijusios su teismo atliekamu darbu, bei tuo, kad dalis jo funkcijų yra reglamentuojama civilinio proceso kodekso. Analogiškai, kaip ir teisėjų atveju, savo veiklos kryptyse, jie turi būti nepriklausomi ir vadovautis tik įstatymu. Šiai teisininko profesijai yra keliami aukšti kvalifikaciniai reikalavimai, įtvirtinti antstolio įstatyme, pirmiausia asmuo norintis tapti šios profesijos atstovu turi būti nepriekaištingos reputacijos, turėti Lietuvos Respublikos pilietybę, bei įgijęs aukštąjį teisinį universitetinį išsilavinimą (Lietuvos Respublikos antstolių įstatymo 4 str.). Asmuo taip pat turi turėti ne mažiau kaip metus patirties dirbant antstolio padėjėju arba turėti ne mažiau, kaip penkis metus patirties dirbant teisinį darbą. Abiem atvejais, turint reikiamą patirtį, asmuo turi laimėti viešąjį konkursą, kurį skelbia teisingumo ministerija. Konkurso metu pretendentai į antstolio pareigas turi laikyti kvalifikacinį egzaminą po kurio seka jų privalumų vertinimas (Lietuvos Respublikos antstolių įstatymo 6 str.). Patį konkursą vykdo antstolių viešo konkurso komisija, kuri rezultatus teikia tvirtinti teisingumo ministerijos ministrui. Kandidatui tapus antstoliu, jam yra draudžiama eiti apmokamas pareigas įmonėse, įstaigose ar organizacijose ar apskritai dirbti bet kokį kitą darbą, išimtis yra taikoma darbui antstolių savivaldos institucijose, mokslinei, kūrybinei ir pedagoginei veiklai. Antstolis turi teisę veikti, kaip arbitras, kai ginčas yra sprendžiamas arbitraže, tačiau tik tokiais atvejais, kai šią funkciją jis atlieka nešališkai, ir nėra atlikęs jokių jam įstatyme numatytų funkcijų. Tokia tvarka galioja ir esant atvirkštinei situacijai – jei antstolis veikė, kaip arbitras, jis nebeturi teisės vėliau veikti kaip antstolis ginče kurį nagrinėjo.

Teisėjo profesija yra bene viena svarbiausių, jei ne pati svarbiausia iš galimų teisės srities profesijų. Teisėjas – tai asmuo, kuris Lietuvos valstybėje vienintelis gali įgyvendinti teisingumą valstybės vardu, – nei vienai kitai profesijai tokie įgaliojimai nėra suteikti (Konstitucijos 109 str.). Įstatyme įtvirtinta, kad teisėjas yra valstybės pareigūnas, nagrinėjantis visas bylas, kurios yra priskirtos teismui, kuriame teisėjas eina pareigas (Teismų įstatymo 41 str.). Teisėjas, lygiai taip pat kaip ir prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, privalo būti nepriklausomas nuo aplinkinių įtakos, o bylos eiga ir baigtimi suinteresuotiems asmenims yra draudžiama daryti poveikį teisėjui (Teismų įstatymo 46 str.). Išlikti nepriklausomam ir nešališkam sprendžiant bylą yra vienos svarbiausių pareigų, kurias turi teisėjas. Nešališkumas reiškia, kad teisėjas, nagrinėdamas bylą, negali diskriminuoti proceso šalies dėl seksualinės

orientacijos, lyties, religinių įsitikinimų, taip pat negali turėti išankstinio nusistatymo ar nereikšti išankstinės nuomonės (Teisėjo etikos kodekso 8 str.). Paneigus nepriklausomumą ir nešališkumą teismas gali sukelti didelę žalą teisingumo vykdymo įvaizdžiui valstybėje ir prarasti savo tautos pasitikėjimą. Amerikiečių teisininkas H. Lummis yra pasakęs, kad jei teismo sprendimas yra paveikiamas ar kontroliuojamas kitų nuomonės ar pasiduoda kitokiam išoriniam poveikiui, nuo to momento teisėjas nebeegzistuoja. Autoriaus požiūriu teisėjas, kuris skelbia sprendimą, bent iš dalies pasiektą kitų mintyse, nėra teisėjas. Jiems keliami pareiga išlaikyti save aukščiau kitų įtakos ar bauginimo, kitu atveju jie nebebus teismais. (Lummis, 1970 cituota Cotterrell, 1997, p. 258 – 259). Tokia H. Lummis pozicija atitinka jau plėtotą mintį, kad teisėjui pasidavus kitų įtakai ar veikiant byloje turint asmeninių interesų, teismai praranda prasmę, nes nebegali užtikrinti savo pagrindinės funkcijos – teisingumo įgyvendinimo. Tokį požiūrį plėtoja ir Konstitucinis Teismas savo nutarime pažymėdamas, kad tiek teismo, tiek ir teisėjų, dirbančių teisme, nepriklausomumas yra viena iš esminių demokratinės valstybės sąlygų. Jis yra būtinas užtikrinant Konstitucijos, įstatymų ar kitų teisės aktų išreikštą teisės įgyvendinimą, apsaugant asmens teises ir laisves ir tuo pačiu garantuojant teisės viršenybę (Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Be teisingumo vykdymo valstybėje, teisėjas turi ir kitų pareigų: baudžiamosiose bylose gali būti paskirtas ikiteisminio tyrimo teisėju, taip gaudamas įgaliojimus apklausti įtariamuosius, skirti procesines prievartos priemones ir kt. (Baudžiamojo proceso kodekso 173 str. 1 d.). Jis taip pat privalo nuolat kelti savo, kaip teisėjo, kvalifikaciją, reguliariai tikrintis sveikatą. Esant suinteresuotumui bylos nagrinėjime dėl to, kad teisme, kuriame jis eina pareigas, iškeliama byla jo šeimos nariams, išvardintiems įstatyme, apie tai privalo informuoti teismo pirmininką (Teismų įstatymo 43 str.).

Teisėjo atliekamos funkcijos reikalauja daug atsakomybės ir kompetencijos, todėl norint tapti šios profesijos atstovu reikia atitikti itin aukštus kvalifikacinius reikalavimus. Keliamas reikalavimas būti nepriekaištingos reputacijos, teisėjas nebus tokiu laikomas šiais atvejais: jei yra įsiteisėjęs nuosprendis, kuriuo pripažinta, kad asmuo atliko nusikalstamą veiką, taip pat jei ne anksčiau nei prieš penkerius metus asmuo buvo atleistas iš teisėjo, notaro, prokuroro arba iš valstybės pareigūno pareigų. Kandidatas į teisėjus negali vartoti narkotinių, alkoholinių ar psichotropinių medžiagų ir privalo atitikti teisėjų etikos reikalavimus. Tai nėra baigtinis sąrašas, į nepriekaištingos reputacijos sąvoka patenka ir daugiau atvejų (Kūris *et al.*, 2011, p. 154 – 155).

Išsilavinimo aspektu asmuo, norintis tapti teisėju privalo būti įgijęs teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikacinius laipsnius arba vienpakopį teisinį universitetinį išsilavinimą. Kandidatas turi būti sukaupęs ne mažiau nei penkerių metų teisinio darbo patirtį, būti geros sveikatos ir atitikti įstatyme numatytus reikalavimus, kurie yra būtini darbui su įslaptinta informacija, bei būti išlaikęs kandidato į teisėjus egzaminą (Teismų įstatymo 51 str.). Pažymėtina, kad išvardinti reikalavimai yra taikomi, kai kandidatuojama tapti apylinkės teisėju – skirtingos kompetencijos ir instancijos teismai gali reikalauti aukštesnės kvalifikacijos. Pavyzdžiui, teisėjas, siekiantis tapti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėju, privalo būti išdirbęs apygardos arba apygardos administracinio teismo teisėju bent aštuonerius metus.

4.3. Teisės doktrina, teismų kuriama jurisprudencija

Lietuvos teisinės sistemos funkcionavimas remiasi ne tik į valstybinių institucijų atliekamą veiklą, tačiau ir į teisės mokslą vystomą akademinuose sluoksniuose. Skirtingai nei aptartos teisėkūros ir jurisdikcijos posistemėse, teisės mokslas ir jo formuojami teiginiai, kad pagal tam tikrą teisinę tvarką turi būti atliekami atitinkami veiksmai arba nuo jų turi būti susilaikoma, nesukuria jokios pareigos visuomenei ir nesuteikia jokių teisių – jie gali būti arba teisingi, arba klaidingi. Tam, kad visuomenė būtų įpareigota elgtis konkrečiu būdu, turi būti teisės norma, kurią sukurtų teisinis autoritetas (Kelsen, 2002, p. 32). Kyla klausimas, kaip teisės mokslas ir jo kuriama doktrina prisideda prie teisinės sistemos funkcionavimo. Teisės mokslas savo objektą mėgina suvokti „teisiškai“, t. y. teisės požiūriu. Ką nors suvokti teisiškai reiškia tai suvokti kaip teisę, t. y. kaip teisės normą arba kaip teisės normos turinį – tokį, kokį apibrėžia teisės norma (Kelsen, 2002, p. 91).

J. Galginaitis teigia, kad teisė, kaip bendravimo sistema, yra atvira pažinimo procesui, kadangi ji reaguoja į aplinkinius veiksnius apimančius politiką, ekonomiką, mokslą ir kt., dėl to nauji elementai į teisinę sistemą gali pakliūti kartu su naujų interesų doktrininu pripažinimu (Galginaitis, 2002, p. 38). Teisės doktrina nors ir nėra įpareigojanti ja vadovautis, yra lankstesnė nei teisės normos ir gali į teisinę sistemą atrinkus tai, kas naudinga ir aktualu, įnešti naujų idėjų. Pavyzdžiui, tais atvejais, kai teismai dėl kokių nors teisinių santykių dar nėra suformavę aiškios praktikos, ar kyla diskusiniai klausimai, yra galimybė pasitelkti teisės mokslininkų kuriamą doktriną. Per ilgą laikotarpį yra išvystyta praktika, kai teisėjai, susidūrę su sunkumais, teiraujasi teisės mokslininkų nuomonės, tai būdinga romanų – germanų teisės tradicijoje (Galginaitis, 2002, p. 38). Teisės doktrina gali detaliai nagrinėti tam tikrą teisės šaką

ar konkrečius teisinius santykius, jų problematiką. Doktrinoje pateikiama daug naudingų įžvalgų galinčių prisidėti prie praktikos plėtojimo viena ar kita kryptimi. Teisės mokslininkų atliekamos lyginamosios analizės gali turėti žymų poveikį teisėkūros procese, nes kitų valstybių teisė, valstybinių institucijų veiklos reguliavimas ir kiti teisiniai ypatumai leidžia iš šono pažvelgti į Lietuvos teisinės sistemos struktūrą bei funkcionavimą. Tokiu būdu atrandant jos trūkumus, silpnąsias vietas ar kaip tik jos privalumus.

Aptartas mokslinių tyrimų institutas yra vienas iš teisės doktrinos kūrėjų. Lietuvoje 1991 m. vyriausybės įkurtas Teisės Institutas atlieka įvairių teisės sričių tyrimus su tikslu gautus rezultatus ir išvadas pritaikyti formuojant nacionalinę teisės sistemą. Institutas specializuojasi viešosios teisės ir kriminologijos srityse ir atlieka mokslinius tyrimus susijusius būtent su šių sričių problematika. Tiesiogiai dalyvauja teisėkūros procese, nes tyrimų metu gautus rezultatus panaudoja įstatymų ir teisės aktų projektų rengime, teikdami pastabas, išvadas ir pasiūlymus dėl jų turinio. Taip pat atlieka svarbią švietimo funkciją, nes leidžia mokslinius darbus, pavyzdžiui du kartus per metus publikuoja mokslinių darbų leidinį „Teisės Problemos“. Publikuoja atliktus tyrimus tokiose teisės mokslo srityse kaip „Teisinės ir teismų sistemos reformos“, „Nusikaltimų kontrolė ir prevencija“, „Socialinių grupių tyrimai“, „Baudžiamoji justicija“.

Lietuvos Konstitucinis teismas yra parengęs oficialiąją Konstitucinę doktriną, kurioje yra surinktos svarbiausios Konstitucinio teismo jurisprudencijoje formuotos nuostatos nuo 1993 m. iki 2020 m. Doktrinoje nuostatos yra pateikiamos sistemingai jas sugrupuojant į svarbiausias Konstitucinės teisės temas, tokias kaip asmens Konstitucinis statusas, valstybė ir jos institucijos, Konstitucinės santvarkos pagrindai ir kitos temos. Konstitucinės doktrinos pagalba yra atskleidžiamos nuostatų tarpusavio sąsajos, vertybės, Konstitucijoje įtvirtino reguliavimo įvairūs aspektai. Paminėtina, kad Konstitucinės doktrinos formavimas yra nesibaigiantis procesas, vykstantis palaipsniui, vis atsirandant naujoms teismo nuostatoms, kurios gali papildyti jau esamas. Taip sukuriamas platesnis, gilesnis ir aiškesnis suvokimas apie Konstitucijoje įtvirtintas normų esmę ir jų taikymo ribas.

Lietuvos Aukščiausiasis teismas leidžia formuojamos teismų praktikos apžvalgos, kurios analogiškai, kaip ir Konstitucinėje doktrinoje yra pateikiamos susistemintai. Apžvalgos yra išskirstytos į baudžiamosios ir civilinės teisės šakas jas detalizuojant per teisės pošakius. Pavyzdžiui, civilinėje teisėje pateikiama praktika apžvelgianti svarbiausius Lietuvos

aukščiausiojo teismo priimtus sprendimus daiktinėje, šeimos, draudimo teisėje ir kt. Baudžiamosios teisės atveju, skirstoma į bendrosios, specialiosios, proceso ir kitus pošakius. Apžvalgose aptariami problematiniai teisės normų taikymo atvejai praktikoje, išaiškinamos sampratos, pateikiami kiti reikšmingi komentarai.

Vilniaus universiteto teisės fakultetas yra sukūręs tinklalapį Teisė.Pro (www.teise.pro), kuriame tiek teisės mokslininkai, tiek ir teisinės profesijos atstovai turi galimybę pasidalinti savo įžvalgomis pagrindinėse teisės šakose. Temos yra skirstomos ir pagal institucijas, pavyzdžiui advokatūra, notariatas ir kt. Autorių mintys yra pateikiamos straipsnio formoje apžvelgiant naujausias aktualijas teisės srityje. Nagrinėjami probleminiai teisės normų taikymo aspektai, dalinamasi pastebėjimais apie formuojama teismų praktiką.

Taigi, jurisprudencijos posistemė unikali tuo, kad skirtingai nei teisėkūros ir jurisdikcijos posistemės ji fokusuojasi į naujų teisininko profesijos atstovų švietimą ir ugdymą, teises mokslo doktrinos formavimą. Jos funkcijų įgyvendinimas nėra paremtas įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios institucijų darbu. Jurisprudencijos funkcinė posistemė kaip tik atlieka šių valdžių ir posistemų kurias jos atstovauja palaikymu. Kadangi būtent jurisprudencijos posistemės parengti nauji teisininkai prisideda prie valstybės institucijų darbo ir teisinės sistemos vystymo. Teisės doktrina palaiko teismų darbą, suteikia reikiamų įžvalgų teisėkūros procese bei formuoja naujų ir esamų teisininkų mąstymą.

IŠVADOS

1. Lietuvos teisinėje sistemoje galioja teisės viršenybės principas. Visų trijų funkcinų posistemų subjektai ir visuomenė yra varžoma teisės normų nustatytos tvarkos ir nei vienas iš jų nėra aukščiau už įstatymą.
2. Lietuvos teisinei sistemai būdingas vientisumas (*corpus juris*). Funkcinės posistemės yra tarpusavyje tiesiogiai susijusios, pokyčiai vienoje iš sistemų lems pasikeitimus ir kitose sistemose. Be kita ko, posistemės veikia papildydamos viena kitą, tačiau niekada neviršydamos joms suteiktų įgaliojimų ribos.
3. Lietuvos teisinė sistema yra formuojama ne tik jos valstybinių institucijų, o tiksliau įstatymų leidžiamosios ir jurisdikcijos posistemų, tačiau ir jurisprudencijos, kuri papildo teismų praktiką, prisideda prie teisėkūros vystymo ir formuoja naująją teisininkų kartą.
4. Lietuvoje teisininko profesija suvokiama, kaip socialinė grupė. Asmenys norintys tapti teisininko profesijos atstovais turi laikytis specifinių jos taisyklių, įgyti reikiamą išsilavinimą, veikti nešališkai ir objektyviai.
5. Lietuvos teisinei sistemai būdinga autonomija, kuri yra pastebima visose trijose funkcinėse posistemėse. Teisėkūros procesas yra paremtas objektyviais tyrimų rezultatais ir išvadomis, už kurių įgyvendinimą atsako jurisprudencijos posistemė. Jurisdikcijos funkcinės posistemės subjektai veikia vadovaudamiesi įstatymu, atsiribodami nuo religinių, kultūrinių ir kitų socialinių veiksnių.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos notariato įstatymas (1992). *Lietuvos aidas*, 192-0.
3. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas (2009). *Valstybės žinios* 54-2140
4. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas (1993). *Valstybės žinios*, 5-89.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 43-772.
6. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 46-851.
7. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas (1994). *Valstybės žinios*, 81-1514.
8. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 40-987.
9. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (1999). *Valstybės žinios*, 13-308.
10. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (2000). *Valstybės žinios* 74-2262
11. Lietuvos Respublikos antstolių įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 53-2042
12. Lietuvos Respublikos nepaprastosios padėties įstatymas (2002). *Valstybės žinios*, 64-2575.
13. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 36-1340.
14. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (2002). *Valstybės žinios*, 37-1341.
15. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas (2004). *Valstybės žinios*, 50-1632.
16. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 110-5564.
17. Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų įstatymas (2009). *Valstybės žinios* 54-2140
18. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gruodžio 3 d. nutarimas Nr. 1396 „Dėl Mokestinių ginčų komisijos prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuostatų patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 108-2967.
19. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. liepos 7 d. nutarimas Nr. 841 „Dėl teisinių pareigybių sąrašo patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 82-3524.

20. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2017 m. birželio 29 d. įsakymas Nr. A1-344 „Dėl Darbo ginčų komisijos nuostatų, Darbo ginčų komisijos darbo reglamento, Darbo ginčų komisijos narių atlygio mokėjimo ir kelionės išlaidų apmokėjimo tvarkos aprašo patvirtinimo ir šių išlaidų dydžio nustatymo“. TAR, 11168.
21. Visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8 patvirtintas „Teisėjų etikos kodeksas“.

Specialioji literatūra:

1. Bakaveckas, A. (2007). *Lietuvos vykdomoji valdžia*. Monografija. Vilnius: Eurigirmas.
2. Birmontienė, T. et al. (2017) *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas.
3. Cotterrell, R. (1997). *Teisės sociologija*. Knyga. Kaunas: Dangertas.
4. Galginaitis, J. (2002). *Teisinė sistema ir pagrindinės jos sistemos kaip lyginamosios teisėtyros objektas*. *Teisė*. 44. 31-41.
5. Glendon, M. A., Gordon, M. W., Osakwe, C. (1993). *Vakarų teisės tradicijos*. Knyga. Vilnius: Atviros Lietuvos fondas.
6. H. L. A. Hart. (1997). *Teisės samprata*, p. 161-219.
7. Kelsen, H. (2002). *Grynoji teisės teorija*. Knyga. Vilnius: Eurigrimas.
8. Kryževičius, G. (2012). *Konstitucijos įtaka teismų praktikos formavimui. Konstitucinė jurisprudencija*. 3(27), 171-187.
9. Kuconis, P., Nekrošius, V. (2001). *Teisėsaugos institucijos*. Vadovėlis. Antras leidimas. Vilnius: Justitia.
10. Kūris, E. et al. (2011) *Lietuvos teisinės institucijos*. Vadovėlis. Vilnius: Registrų centras.
11. Lankauskas, M. (2011). *Teisės aktų kodifikavimo prielaidos Lietuvoje*. *Teisės problemos*. 4 (74). 52 – 98.
12. Machovenko, J. (2019). *Teisės istorija*. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus Universiteto Leidykla.
13. Maksimaitis, M., Vansevičius, S. (1997). *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Knyga. Vilnius: Justitia.

14. Mikelėnas, V. (2000). *Naujų kodeksų privatinės teisės srityje svarstymo, priėmimo ir įgyvendinimo problemos. Teisės problemos*. 2. 64.
15. Ruzgytė, E. (2017). Teisininko profesija ir etika: riba tarp teisės ir moralės. *Parlamento Studijos*. 23. 122 – 153.
16. Vaišvila, A. (2009). *Teisės teorija*. Vadovėlis. Trečias leidimas. Vilnius: Justitia.
17. Valančius, V. (2000). Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principas ir konstitucinė justicija. *Jurisprudencija*, 16(8). 9.
18. Vansevičius, S. (2000). *Valstybės ir teisės teorija*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
19. Šatas, J. et al.. (2004). *Lietuvos teisės pagrindai*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
20. Zweigert, K., Kotz, H. (2001). *Lyginamosios teisės įvadas*. Knyga. Vilnius: Eugrimas.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. spalio 26 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 89-2007.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 126-2962.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 5-99.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 109-3192.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. spalio 30 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 85-3094.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 181-6708
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 81-2903.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 85-3094.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 118-5564.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2020 m. rugpjūčio 28 d. nutarimas. Nr. KT152-N12/2020 bylos Nr. 12/2019. TAR. 28234.

11. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikos, taikant išankstinio ginčų nagrinėjimo ne per teismą tvarką reglamentuojančias teisės normas, apibendrinimas (I dalis). Administracinė jurisprudencija, 2010 m. Nr. 19.

Kiti šaltiniai:

1. Valstybinio audito ataskaita - TEISĖKŪROS PROCESAS 2018 m. kovo 16 d. Nr. VA-2018-P-40-6-2.
2. Visuotinė Lietuvių Enciklopedija – Prieiga per internetą: <https://www.vle.lt/straipsnis/valstybe/>
3. Teise.pro. *L. Didžiulis. Prokurorų intervencija į komercines sutartis: ar saugodami viešąjį interesą nepažeisime viešosios tvarkos?*. Prieiga per internetą: <https://www.teise.pro/index.php/2021/06/10/1-didziulis-prokuroru-intervencija-i-komercines-sutartis-ar-saugodami-viesaji-interesa-nepazeisime-viesosios-tvarkos/>

SANTRAUKA

Lietuvos teisinė sistema: struktūrinė analizė

Mantas Norkūnas

Magistro darbe yra analizuojama Lietuvos teisinė sistema ir ją sudarančios teisėkūros, jurisdikcijos ir jurisprudencijos funkcinės posistemės. Jos analizei pasitelkiama Konstitucija, įvairūs Lietuvos Respublikos teisės aktai, kuriuose vienaip ar kitaip yra įtvirtinama valstybinių institucijų, kurios įgyvendina posistemų funkcijas, kompetencijos, vykdomos veiklos ar procesų tvarka. Paraleliai su teisės aktais naudojami ir aktualūs Konstitucinio teismo nutarimai, plačiau paaiškinantys įstatymų taikymo ribas, institucijų tarpusavio sąveiką ir ryšius, bei kitus aktualius klausimus. Teoriniams pasvarstymams praplėsti perteikiamos teisės mokslininkų mintys arba cituojami teiginiai papildantys ir / arba pagilinantys nagrinėjamą klausimą. Ši tema labiausiai atskleidžiama per valdžių padalijimo principą, kadangi įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios yra atsakingos už teisinės sistemos tikslų įgyvendinimą ir valstybės nepertraukiamą funkcionavimą.

Darbe trumpai pristatoma teisinės sistemos samprata ir reikšmė, analizuojama teisėkūros proceso eiga, subjektai kuriems suteikta teisė reikšti teisėkūros iniciatyvą ir subjektai kuriems suteikti įgaliojimai įgyvendinti teisės aktų leidybos procesą, plačiau paanalizuojamas seimo, kaip įstatymų leidžiamosios valdžios atstovo vaidmuo. Analizės metu nuosekliai pereinama prie jurisdikcijos posistemės aptarimo, kurioje nagrinėjamas vykdomosios valdžios atstovų funkcijų pasidalijimas, jų autonomiškumo ir pavaldumo ypatumai. Toliau pristatoma teisminė valdžia apimanti bendrosios kompetencijos teismus ir jų hierarchija, specializuotus administracinius teismus ir Konstitucinį teismą, analizuojama kokias funkcijas įgyvendina kiekvienas iš teismų. Magistrinis darbas yra užbaigiamas pateikiant jurisprudencijos analizę, kurioje apžvelgiamas teisinis išsilavinimas, kokie kvalifikaciniai reikalavimai yra keliami specifinėms pareigoms, kaip teisėjui, advokatui, prokurorui bei pristatoma teisės mokslininkų kuriama doktrina.

SUMMARY

The Lithuanian legal system: a structural analysis

Mantas Norkūnas

The Master's thesis analyses the Lithuanian legal system and its functional subsystems of legislation, jurisdiction and jurisprudence. The analysis is based on the Constitution, various legal acts of the Republic of Lithuania, which in one way or another establish the competences, activities and processes of the state institutions that implement the functions of the subsystems. Relevant rulings of the Constitutional Court are also used in parallel with the legislation to further clarify the limits of the application of the law, the interaction and relations between the institutions, and other relevant issues. To expand the theoretical considerations, the ideas of legal scholars are reproduced or quoted to complement and/or deepen the issue at hand. This theme is most clearly revealed through the principle of the separation of powers, as the legislative, executive and judicial branches are responsible for the achievement of the objectives of the legal system and the continued functioning of the State.

The work briefly introduces the concept and meaning of the legal system, analyses the legislative process, the subjects entitled to express legislative initiative and the subjects entitled to implement the legislative process, and examines in more detail the role of the Seimas as the representative of the legislative power. The analysis moves on to a discussion of the jurisdictional sub-system, which examines the division of functions between the representatives of the executive branch and the specific features of their autonomy and subordination. The judiciary is then introduced, comprising the courts of general jurisdiction and their hierarchy, the specialised administrative courts and the Constitutional Court, and an analysis of the functions exercised by each court. The Master's thesis concludes with an analysis of jurisprudence, which provides an overview of legal education, the qualification requirements for specific positions such as judge, lawyer, prosecutor and the doctrine developed by legal scholars.